

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ČASOPIS PLAMEN

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Veberová, Ph.D.

Autor práce: Tereza Šindelářová

Studijní obor: Anglický jazyk a literatura – Bohemistika

Ročník: 3

2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 6. května 2016

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Veronice Veberové, Ph.D. za odbornou pomoc, ochotu a čas věnovaný při vedení této práce.

Anotace

Práce se zaměřuje na časopis Plamen a jeho vývoj, který je předveden na prvním a posledním ročníku, které představují zásadní milníky tohoto časopisu. Články jednotlivých čísel těchto ročníků jsou deskribovány a dány v kontrast, aby poskytly náhled na nejzásadnější změny, jakými časopis během desetiletého vývoje prošel. Další část práce zobrazuje různorodé představy o budoucnosti z let 1967 a 1968. Předvádí tak svět předsrpnového uvolnění, charakteristický teoriemi tematizujícími moderní budoucnost, který přetrvává několik měsíců po srpnové invazi do počátku normalizace.

Klíčová slova: 60. léta; komunismus; doba uvolňování; periodika; vývoj periodického tisku; Plamen

Annotation

The work focuses on the journal Plamen and its development. This development is demonstrated on the first and the last year of the journal, which constitute its major milestones. The articles of every single issue of these two years are described and put in contrast to provide a reader with the main changes which happened throughout the ten-year development. The next part of the work displays various ideas of the future from 1967 and 1968. It presents the world of the pre-August liberalization, characteristic of the theories thematising a modern future, which lasts several months after the August invasion to the beginning of the normalization.

Key words: 1960s; communism; period of liberalization; journals; development of journals; Plamen

Obsah

Úvod.....	7
1. Časopis Plamen	9
2. První ročník	12
2.1 První číslo.....	12
2.1.1 Socialistická literatura v kontextu idejí Plamene.....	12
2.1.2 Problematika posouvání významu slov v dobovém tisku.....	14
2.1.3 Přístup k náboženství v době socialismu	15
2.1.4 Rubriky Plamene.....	15
2.1.5 Próza a poezie prvního čísla	17
2.2 Druhé číslo	19
2.2.1 Hledání literární formy	19
2.2.2 Role socialistického čtenáře.....	21
2.2.3 Seznamování se světovou literaturou	21
2.2.4 Próza a poezie druhého čísla.....	23
2.3 Třetí číslo	24
2.3.1 Hledání literární formy pokračuje.....	24
2.3.2 Vhodný literární hrdina.....	25
2.3.3 Téma literární kritiky	26
2.3.4 Socialistické umění ve vztahu k současnosti	26
2.3.5 Próza a poezie třetího čísla	27
2.4 Čtvrté číslo	28
2.4.1 Koncept literárního hrdiny.....	28
2.4.2 Poslání socialistického spisovatele	29
2.4.3 Mravnost a třídní boj.....	30
2.4.4 Vztah československé a světové literatury	31
2.4.5 Próza a poezie čtvrtého čísla.....	31
3. Poslední ročník	33
3.1 První číslo.....	34
3.1.1 Koncept pravdy.....	34
3.1.2 Krize socialistické praxe.....	35

3.1.3	Aktuálnost Kafkova díla	36
3.1.4	Próza a poezie prvního čísla	37
3.2	Druhé číslo	38
3.2.1	Krise socialismu ve světě	38
3.2.2	Soudobá literární kritika a historie.....	40
3.2.3	Poezie experimentální a klasická.....	41
3.2.4	Próza a poezie druhého čísla.....	42
3.3	Třetí číslo	43
3.3.1	Úvahy nad českým národem a jeho směřováním	43
3.3.2	Kýč v soudobé literatuře	45
3.3.3	Próza a poezie třetího čísla	45
3.4	Čtvrté číslo	47
3.4.1	Význam a moc slov.....	47
3.4.2	Otázky nad vývojem nové levice.....	48
3.4.3	Pozůstatky schematismu 50. let v československé literatuře.....	48
3.4.4	Ukázka soudobých tendencí moderního básnictví.....	49
3.4.5	Próza a poezie čtvrtého čísla.....	50
3.5	Páté číslo	51
3.5.1	Úvaha nad stopami vývoje architektury v současném světě.....	51
3.5.2	Koncept masového čtení	52
3.5.3	Literární osobnost jako vzor	52
3.5.4	Próza a poezie pátého čísla	53
4.	Představy o budoucnosti z let 1967 a 1968 v kontrastu s posrpnovým normalizačním vývojem	56
4.1	Vize první: Vědecko-technická revoluce	57
4.2	Vize druhá: Literatura jako záruka vývoje.....	62
4.3	Vize třetí: Demokratický socialismus	66
4.4	Vize čtvrtá: Mladá generace jako nástroj zkázy	70
	Závěr	76
	Primární literatura	78
	Sekundární literatura.....	81

Úvod

Tato práce se věnuje časopisu Plamen (Měsíčník pro literaturu, umění a život), který vycházel v letech 1959 až 1969. Podrobně se zaměřuje na první a poslední ročník, díky kterým je možné poznat a pochopit vývoj a největší změny zejména v ideologické náplni časopisu. Tento kontrast mezi dvěma ročníky, které dělí deset let, předvádí rozdílné přístupy redakce, jejíž složení se v průběhu těchto let měnilo a ovlivnilo celou atmosféru Plamene. První ročník představuje plány, se kterými časopis vzniká, cíle, jaké si zadává. Čtenář je v něm seznamován s jednotlivými autory a jejich představami o budoucím vývoji Plamene. První rok chodu časopisu je charakteristický podporou režimu, rozvíjením marxistické teorie a určité naivní představy o roli socialistického umělce jako služebníka komunistických ideálů.

Poslední ročník oproti tomu představuje určitou konfrontaci s těmito ideály, které si časopis na začátku předsevzal. Společenské a politické události ovlivnily v průběhu let přístup časopisu ke komunistické ideologii, srpnová invaze roku 1968 a následné počátky normalizace nasměrovaly časopis na cestu odklánějící se od oficiálních požadavků Komunistické strany. V posledním ročníku tedy převažují názory, které jsou v rozporu s počátečním přístupem časopisu. Změny v redakci i ve výběru autorů, kteří zde publikují, indikují změny ve výběru témat a hodnot, kterých se časopis zastával. V průběhu deseti let se tedy časopis rozvíjel a nechával se formovat dobou, která zásadně měnila jeho náplň. Pro zobrazení největšího kontrastu a tudíž i pro pochopení posunutí cílů a celkového smyslu časopisu je třeba proti sobě postavit tyto dva odlišné ročníky, které slouží k popsání tohoto desetiletého vývoje.

Pro zobrazení těchto změn v Plameni jsou v této práci nashromážděny články z prvního a posledního ročníku. Všechna čísla obou ročníků jsou zde charakterizována určitými druhy článků. Převážnou část tvoří články literárněkritické, které kromě literárních témat samotných zobrazují i dobu, která jednotlivá témata značně ovlivňovala. V těchto článcích se viditelně promítá marxistická ideologie, která tvoří myšlenkovou základnu časopisu, a je zde možné postihnout vlivy, které režim přinášel a kterými časopis limitoval. Kromě literárněkritických článků jsou zde také příspěvky z poezie a prózy. Práce se jimi však podrobněji nezabývá, zmiňuje je jen stručně, pouze aby představila škálu autorů, kteří v Plameni publikovali. Dále je zde využívána metoda deskripce, jednotlivé články jsou popisovány a tyto poznatky dále využity k interpretaci myšlenkových pochodů autorů a proměn samotné doby. Články jsou ukazatelem toho,

jak se časopis snažil naplňovat ideologický koncept marxismu. Plamen je tedy reprezentantem dobových názorů a nálad, je živým odrazem doby.

1. Časopis Plamen

Plamen neboli Měsíčník pro literaturu, umění a život vycházel v letech 1959–1969. Začal ho vydávat Svaz československých spisovatelů, od roku 1960 nakladatelství Československý spisovatel. Časopis měl být náhradou za zrušené časopisy Květen a Nový život. Řídil ho Jiří Hájek v letech 1959–63 a 1966–68, od čtvrtého čísla ročníku 1968 ho převzal Karel Kostroun, ke kterému se v posledním čísle přidali Karel Kosík, Milan Kundera, Lubomír Sochor a Josef Škvorecký. Redakční rada se v průběhu let publikování časopisu několikrát obměnila, zůstávala většina kmenových přispěvatelů, například František Benhart, Miroslav Drápal, Pavel Hanuš, Josef Hanzlík, Antonín Jelínek, Gabriel Laub, Alena Santarová, Květoslav František Sedláček, Milan Smolka nebo Ivo Štuka. Vznik Plamene inicioval z velké části Jiří Hájek, který chtěl, aby se časopis stal platformou, na níž by mohl fungovat jako ideový vůdce mladé generace, která vstupovala do literatury na začátku 60. let. Usiloval také o to, aby byl vnímán jako jeden z hlavních iniciátorů myšlenkové obrody marxismu. Okruh přispěvatelů Plamene se brzy začal rozrůstat a překračovat Hájkovy původní úmysly. Vývoj periodického tisku v těchto letech na jednu stranu určuje mediální politika KSČ, jejíž snahou bylo vybudovat symetrickou strukturu periodik spoluvydávaných stranickými orgány. Na straně druhé se v chodu periodik promítalo i postupné rozvolnění politické situace. Díky tomu se od druhé poloviny 50. let začala objevovat periodika, která by v době nástupu komunistického režimu nemohla vycházet.¹ Prohlubuje se pojetí literárních periodik „jako politicko-kulturní tribuny, vyplývající z dobového nazírání na úlohu spisovatele (a potažmo literatury), jenž byl postaven do centra společnosti jako ten, který je s to ji nejenom pojmenovat, ale i proměnit“². Plamen byl tak na rozdíl od dřívějších svazových časopisů otevřenější ve výběru příspěvků i přispěvatelů. Od poloviny 60. let dává prostor i nemarxistickým ideovým proudům a jejich zástupcům, jako byli Michel Foucault, Erich Fromm, Jean-Paul Sartre či Ladislav Klíma. Otevírá se i tabuizovaným tématům – problematika mýtu v literatuře, úvahy o masové kultuře, literární ztvárnění erotiky a sexu, machiavelismus v politice a další.³

¹ BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*, 2011, s. 290.

² KUBÍČEK, T., *Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let*, In: „Zlatá šedesátá“ – Česká literatura, kultura a společnost v letech tání, kolotání a ...zklamání, 2000, s. 126.

³ DOKOUPIL, B., *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000*, 2002, s. 184–186.

Autorský okruh byl široký, s postupným uvolňováním doby zde byli publikováni i autoři, kteří překračovali „programové limity tzv. socialistické literatury“ nebo žili v emigraci – jako například Ivan Blatný, Jan Čep, Václav Havel, Egon Hostovský, Jiří Kolář nebo Jan Zahradníček. Mezi stále domácí přispěvatele poezie patřili Kamil Bednář, Miroslav Florian, Jiřina Hauková, Vladimír Holan, Miroslav Holub, František Hrubín, Josef Kainar, Ludvík Kundera, Oldřich Mikulášek, Ivan Skácel, Jiří Šotola, Karel Šiktanc, Jana Štroblová, Ivo Štuka, Antonín Brousek, Petr Kabeš, Jiří Pištora, Věra Provazníková, Ivan Wernisch, Jiří Žáček a další. Prózu v Plameni publikovali Ludvík Aškenazy, Jan Beneš, Ilona Borská, Adolf Branald, Rudolf Černý, Hermína Franková, Jiří Fried, Norbert Frýd, Ladislav Fuks, Jarmila Glazarová, Bohumil Hrabal, Ivan Klíma, Alexandr Kliment, Ivan Kříž, Milan Kundera, Arnošt Lustig, Marie Majerová, Jiří Marek, Jiří Mucha, Vladimír Neff, Vladimír Páral, Karel Pecka, Jan Procházka, Jaroslav Putík, Josef Škvorecký, Jan Štern, Jan Trefulka, Jan Werich, Pavel Kohout nebo Ivan Vyskočil. Jednou z nejvýznamnějších prvků časopisu byla hravá parodičnost, právě na satiru a humor se zaměřovali Ervín Hrych, Václav Lacina, G. Laub, J. R. Pick, Milan Schulz, Ivo Štuka nebo Ilona Borská-Štuková. Prostor k publikování beletristických i odborných příspěvků dostali i autoři ze zahraničí, hodně se překládala ruská literatura (Alexandr Solženicyn), dále pak i německá, anglická, francouzská a jihoslovanská – zejména slovenská, například Alfonz Bednár, Milan Ferko, Peter Karvaš, Ján Kostra, Vojtech Mihálik, Vladimír Mináč, Dominik Tatarka, Anton Hykish či Ladislav Mňačko. Slovenské příspěvky připravoval a překládal Zdeněk Eis, později Emil Charous.⁴

Na literárněvědné a kritické příspěvky se zaměřovali nejčastěji F. Benhart, J. Hájek, Aleš Haman, Zdeněk Kožmín, Bohuš Balajka, Milan Blahynka, Karel Dostál, Ivo Fencl, Jaroslav Janů, Karel Milota, Jiří Opelík, Miroslav Petříček, Miroslav Svozil, Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Bohumil Polan, Oleg Sus a další. Sovětskou literaturou se zabýval Miroslav Drozda, západními literaturami Antonín Bartušek, Jiří Konůpec a Petr Pujman. Obecnější estetické úvahy publikovali Zdeněk Mathauser, Antonín Sychra nebo Jaroslav Volek. Divadlo sledovali Jaroslav Opavský, Jan Kopecký, Josef Träger, film Miloš Fiala, Miloš Jetel, rozhlas a televizi Jiří Lederer, výtvarné umění J. Brukner, V. Zykmond, hudbu Ivan Jirko, B. Karásek. Reportážemi přispívali Irena Dubská, Dušan Hamšík, Alena Wagnerová, politickými komentáři Stanislav Budín a Milan Petr,

⁴ DOKOUPIL, B., *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000*, 2002, s. 184–186.

politologickými stati K. Bartošek a Zdeněk Mlynář, sociologickými a filozofickými eseji Ladislav Hejdánek, Miroslav Jodl, K. Kosík nebo L. Sochor.⁵

Pro 50. léta je charakteristická jednota formy i stylu, tiskoviny nabízely nezajímavé mediální obsahy. Zmizela reklama či reportáž, na druhou stranu dominovaly rozsáhlé ideologické materiály – jako například projevy komunistických funkcionářů. Na přelomu 50. a 60. let se však do periodik vrátily zapomenuté postupy i žánry.⁶ V časopisu *Plamen* se například objevovaly různorodé rubriky, vycházely pravidelně vždy v jednom nebo několika ročnících. Jde o Reportáž měsíce, Esej měsíce, Portrét měsíce, Výpovědi výtvarníků, Zprávy od Plamene, Neučesané myšlenky, Dopis z..., Spektrum nebo Kapsář. Recenze patřily rubrikám Literatura dnes, Kronika, Devaterník, Pitevna. V rubrice Zápisník se objevovaly ohlasy čtenářů, komentáře o činnosti redakce, o literárním životě a dění v ostatních oblastech kultury (jako právě divadlo, film, hudba, rozhlas, televize, výtvarnictví). Redakce také vytvářela ankety, například o možnosti kulturní spolupráce Východu a Západu nebo o české kultuře ve světě.⁷ J. Hájek má o poslání časopisu jasnou představu hned na začátku, chce „vytvořit časopis nového typu, který by svou obsahovou šíří a rozmanitostí a kvalitou pomáhal růstu všestranného socialistického člověka, který spojuje zájem o všechna bohatství kultury s hlubokým politickým rozhledem, který dovede využít k vzdělání i zábavě svého volného času [...]“⁸. *Plamen* bude seskupovat různě zaměřené spisovatele rozličných generací, pro které bude největším úkolem a ctí „objevování života lidí naší současnosti“⁹. Časopis chce tedy hned od začátku obsáhnout básně, povídky, drama, humor a satiru, chce pěstovat reportáž na vysoké umělecké úrovni, chce seskupit kritické a teoretické síly, které budou usilovat o to, aby literatura překonala vše, co jí dosud vzdalovalo od společenských úkolů a socialistických cílů. Představí světovou literaturu, zároveň bude spojovat literární umění s výtvarným. Konceptu spojení literatury se životem, který je jednou ze základních myšlenek časopisu, budou sloužit eseje a stati ze všech oblastí společenských věd, úvahy a osvětové práce o životním stylu socialistických lidí.¹⁰

⁵ DOKOUPIL, B., *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000*, 2002, s. 184–186.

⁶ KONČELÍK, J., P. ORSÁG, P. VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, 2010, s. 149.

⁷ DOKOUPIL, B., *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000*, 2002, s. 184–186.

⁸ SCH, *Co je to Plamen?*, Literární noviny, 1959, č. 29, s. 5.

⁹ *ibid.*

¹⁰ SCH, *Co je to Plamen?*, Literární noviny, 1959, č. 29, s. 5.

2. První ročník

2.1 První číslo

2.1.1 Socialistická literatura v kontextu idejí Plamene

První číslo Plamene je věnováno především čtenáři, který se zde seznamuje s novým časopisem. Dozvídá se, jak bude časopis vypadat, v jakém duchu se bude nést, co má celkově očekávat. Základním bodem, který každý literární časopis definuje, je i jeho představa o tom, jak by měla současná literatura vypadat. Proto se v prvním čísle otevírá diskuze autorů, kteří do Plamene přispívají svými články, jak oni sami nahlíží na problém „správné“ literatury. Sdělují čtenářům svůj názor na ideální literární formu a celkové budoucí směřování československé literatury. Kvůli politice Komunistické strany Československa byli autoři svázáni dobovými pravidly a cenzurou. Někteří přijímali názory KSČ s nadšením a důvěrou, která se promítla i v jejich člancích. Jiní, méně důvěřiví a skeptičtější, se zase snažili najít cestu, která by vyhovovala Straně i jim samým.

Právě tímto literárním problémem se v prvním čísle zabývá Jiří Hájek ve svém článku *Oč nyní jde*. Podle něho má literatura závazek k socialistickému dnešku své země. Časopis Plamen vznikl po jarní celostátní konferenci Svazu československých spisovatelů, v době, kdy se někteří autoři vyrovnávali s problémy a omyly literárního vývoje posledních let. Časopis vstupoval do života jen několik týdnů po skončení Sjezdu socialistické kultury, a tudíž chce přispět k uskutečnění perspektiv, který Sjezd kultuře otevřel. Nejzákladnější myšlenky, které byly na Sjezdu shrnuty, vyjadřují objektivní potřeby socialistického života a shrnují nejzávažnější požadavky pracujícího lidu. Sjezd podle Hájka svědčí o tom, že Strana vytváří pevné pouto mezi kulturou a lidmi, že je sjednotitelem všech sil československé společnosti a představuje výzvu ke sjednocení všech pozitivních sil současného umění.¹¹

Hájek se Sjezdem nechal silně inspirovat, a proto z některých myšlenek vytváří vizi Plamene. Podle něj už není návratu k ničemu, co nepřežilo, co se ukázalo být brzdou vývoje. Socialistická kultura má přesto pořád dobré hodnoty a pozitivní výsledky. Zdůrazňuje, že se nemusí navazovat na vývoj, který byl přerušen. Je důležité, aby se jednotlivé tvůrčí proudy spojily v jeden široký proud, který bude pomáhat socialistické společnosti na poli lidských vztahů a myšlení. Proto je důležitý boj se skeptiky, kteří šíří

¹¹ HÁJEK, J., *Oč nyní jde*, Plamen, 1959, č. 1, s. 26–29.

hrůzu z návratu k dogmatismu, který byl typický pro 50. léta. Hájek vyhrocuje situaci a dává jasně najevo, že v tomto boji nemohou být žádní neutrálové, člověk si musí vybrat stranu – a stranou vítěznou musí být socialismus.

Dále se zmiňuje o socialistické literatuře. O tom, že nemusí být vždy ve všech žánrech literaturou kladného životního příkladu, musí ale být literaturou vážného stranického zaujetí pro zájmy československé socialistické společnosti. Hájek odkazuje na referát J. Hendrycha ze Sjezdu socialistické kultury, souhlasí s tím, že právě prostí lidé svou všední prací tvoří komunistickou budoucnost. Hájek charakterizuje socialistickou literaturu jako literaturu „života v růstu, v přerodu, života naplňujícího velké zásady socialistické lidskosti. Je to literatura života, který vytváří svou ekonomicko-politickou strukturou stále nové živiny pro rozvoj sociálně tvořivých a eticky cenných vlastností, které jsou skryty v člověku. Je to literatura podněcující i domýšlející tyto kladné vlastnosti, síly a možnosti člověka, bránící je proti přežívajícím i proměňujícím se podobám maloměšťáckého biologického egoismu, omezenosti a tupé strnulosti. Je to literatura života plného činů a tvořivých možností, literatura hrdinství a odvahy, romantické revoluční touhy a snu, stojící nesmiřitelně proti literatuře prázdnoty, omrzelosti, nudy, beznaděje a slabošské rezignace“¹². Umělci jsou podle něj spolubojovníky ve společenském zápase za komunismus, a to právě účastí vyjádřenou činy v umění i v politice. Úkolem umělce je bojovat za vše, za co bojuje Strana. A to je cíl, kterému chce také sloužit nový časopis Plamen.

Z Hájkova článku lze vyčíst, jak výrazně československé spisovatele a jejich názor na literaturu ovlivnil 3. sjezd sovětských spisovatelů z května 1959 v Moskvě a Sjezd socialistické kultury. V tomto čísle je publikován článek *O socialistický charakter literatury*, který se také zabývá socialistickou literaturou a pro ní výstižnou literární formou. Jedná se o část projevu již zmíněného Jiřího Hendrycha, který na Sjezdu promlouval. Hendrych v článku mluví o důležité roli literárního hrdiny, jakým způsobem ovlivňuje čtenáře. Zdůrazňuje, že je třeba lid vychovávat kladnými příklady. Cynická díla a cyničtí literární hrdinové jsou odkázáni k zániku, protože představují starou nefunkční dobu. Jen Komunistická strana a její názory představují správný směr a novou dobu, která jako jediná znamená budoucnost. Hendrych zde tedy prosazuje vítězství všeho nového nad starým. Socialismus je podle něj velké dílo, a čím vzdělanější budou lidé, tím více se budou zajímat o společenské záležitosti a budou chtít upevňovat socialismus. Rozvoj

¹² HÁJEK, J., *Oč nyní jde*, Plamen, 1959, č. 1, s. 26–29.

umění, které má mít také výchovnou funkci, má pomoci upevnění a rozvoji socialistických idejí. Je tedy zřejmé, že 3. sjezd byl důležitou událostí, která podnítila nové diskuze soudobých autorů. Zabýval se hledáním literatury vhodné pro socialistický svět a podle mnohých autorů byl velkou inspirací ve vytváření nové socialistické literární tradice s novou literární formou a literárním hrdinou, který by vyhovoval aktuálním požadavkům této doby.

2.1.2 Problematika posouvání významu slov v dobovém tisku

Dalším problematickým tématem, kterému se věnuje první číslo *Plamene*, je posouvání významu slov v dobovém tisku. V minulosti často neškodná slova se stávají něčím režimem škodlivým. Různí se vnímání slov podle politického zaměření země, zejména je vidět rozdíl právě v socialistických zemích a v tom, jak jsou vnímány jinými zeměmi ze Západu. Na takovou problematiku, kdy je slovo špatně užíváno a jeho význam mylně pochopen, se zaměřuje článek Františka Buriánka *O tak zvané oficiálnosti v kultuře*. Zabývá se v něm slovem „oficiální“ a jeho různými konotacemi v různých dobách. Dříve bylo slovo „oficiální“ neoblíbené, lidé si ho spojovali s konvencemi a se státní mocí, jež byla lidem cizí. Tímto se zapustily kořeny negativní konotace oficiálnosti do vědomí československých umělců. Tato problematika se projevuje i soudobé politické situaci a ukazuje, jak je slovo „oficiální“ užíváno nevhodně. Ze Západu je slyšet označení jako oficiální literatura, jež se zaměřuje na autory, kteří svou práci cíleně spojili se socialismem. Oficiální se stala ideologie marxismu. Tento problém přináší otázku, jaký je socialistický autor, který zastává světový názor. Jde stále o autora oficiálního, či nikoliv? Buriánek tvrdí, že je jen správné nazývat autory, kteří zastávají věc socialismu, oficiálními, protože jdou správnou cestou. Jsou „ve shodě se zájmy lidu a s dějinným vývojem lidstva“¹³. Tvrdí, že „užívat marxistické metody poznání znamená i pro umělce jít cestou k pravdivému zobrazení skutečnosti, jít k pravdivému umění“¹⁴. Když užívají toto slovo lidé z kapitalistických zemí, je jasné, že jde o to, co tvoří politický obsah oficiálnosti, méně už o literaturu samotnou. Pojem oficiální literatury může mít tedy více významů. Když přichází ze Západu, je to potvrzení toho, že dílo slouží k tomu, v co socialismus věří a buduje, a toho, co kapitalismus nenávidí. Přichází-li toto slovo s negativní konotací z Východu, tedy z vlastních řad, může být chápáno jako „útok

¹³ BURIÁNEK, F., *O tak zvané oficiálnosti v literatuře*, *Plamen*, 1959, č. 1, s. 96–99.

¹⁴ *ibid.*

na samotné principy naší socialistické literatury, především na princip stranickosti, anebo může být jen nedomyšleným a nepřesným označením pro nedostatky, slabiny i chyby naší literatury na cestě, jež jde dobrým směrem¹⁵. Buriánek tedy sám ukazuje, jak zavádějící jsou významy slov, které kvůli rozličným politickým názorům ztrácí původní význam a nabývají významů dalších, které jsou nevhodně používány jen pro účel dosažení svého cíle. Faktem je, že zde nejde jen o názorový střet mezi Východem a Západem, nýbrž že nevhodné užití jednoho slova může rozdělovat i jednu zemi.

2.1.3 Přístup k náboženství v době socialismu

Se socialismem souvisí i otázka náboženství a do jaké míry může být tolerováno, jak moc ovlivňuje obyčejné lidi, případně i čtenáře, jestliže literární dílo obsahuje náboženská témata. Do určité míry se jedná o literární problém, proto se někteří autoři pozastavují nad tím, jestli do socialistické literatury náboženství patří. Proto se k tomuto tématu vyjadřuje i Plamen, ve kterém Gustav Bareš publikuje článek *Studna osamění aneb rozprava o družnosti a náboženství*. V socialistickém Československu převažují názory, že náboženství nepatří do literatury ani do života. Bareš tvrdí, že náboženství nespojuje a nepomáhá, protože se církev spojuje s kapitalistickou společností a je tudíž nepřítelem socialistického „ideálu“. Lidé si pouze namlouvají, že náboženství potřebují, ve skutečnosti jim však nic nepřináší. Je to jen jakýsi sebeklam, který je svádí z pravdivé cesty a zkresluje realitu. Bareš souhlasí s tvrzením Karla Marxe, který tvrdí, že zrušení náboženství jako iluzorního štěstí lidu vlastně znamená žádat jeho skutečné štěstí. Literatura a kultura potřebují totéž, co potřebuje i život člověka – posilovat družnost a sounáležitost lidí v pospolitosti. Proto by se lidé měli oprostít od těchto mýtů a soustředit se na marxistické ideály, které představují skutečnou cestu ke štěstí.

2.1.4 Rubriky Plamene

Podstatnou část časopisu tvoří recenze děl československých a zahraničních autorů. Mají za úkol představit čtenáři nejnovější díla a jejich hodnocení. Plamen jim poskytl dvě rubriky, Literatura dnes a Ze světa. V Literatuře dnes se nachází zejména recenze děl autorů československých, objevují se zde kritické články a osobní názory různých přispěvatelů časopisu na soudobý stav literatury. Mezi zajímavé články této rubriky prvního čísla můžeme zařadit například článek Vladimíra Mináče *Úvahy*

¹⁵ BURIÁNEK, F., *O tak zvané oficiálnosti v literatuře*, Plamen, 1959, č. 1, s. 96–99.

nad současnou prózou, v kterém autor podává rozbor různých děl. Na základě těchto románů a jejich hodnocení se zamýšlí nad stavem soudobé prózy, který vnímá jako neuspokojivý. Jeho článek je spojen s touhou najít tu nejvhodnější literární formu pro československou socialistickou literaturu, čímž se řadí mezi plno dalších autorů, kteří (i v tomto čísle *Plamene*) vyjadřují nespokojenost nad aktuálním obdobím, ve kterém se československá literatura nachází. Další zajímavý článek *O nových básnických překladech* od Antonína Jelínka reflektuje soudobý stav nových překladů. Rozebírá tu překladovou poezii, o které tvrdí, že může zasáhnout čtenáře a naši poezii jako užitečné a důležité poznání, jako silný a ovlivňující podnět. Karel Dostál zase ve svém článku *Stačí žít* zdůrazňuje důležitost čtenáře samotného a poukazuje na jeho „literární“ výchovu. Tvrdí, že by čtenáři měli myslet kriticky, a chce je vycvičit tak, aby se jim rozšířili obzory. Oldřich Kryštofek v článku *Nedílná součást* uvažuje o literatuře pro mládež jako o nedílné součásti národní literatury a poukazuje na to, že se jí nevěnuje dostatečná pozornost. V této rubrice se objevuje spousta různorodých témat, která se shodují v tom, že se snaží reflektovat aktuální literární situaci v Československu a přiblížit tak čtenáři různé problematiky týkající se literatury a kultury.

V druhé rubrice *Ze světa* jsou čtenářům představena nejnovější díla zahraničních autorů. Přispívají sem autoři čeští, často ale také zahraniční dopisovatelé *Plamene*. Ke čtenářům se zde dostávají literární problémy přesahující československé hranice, dostává se jim názorů cizích autorů s jinou mentalitou. Člověk, který nemůže cestovat a volně koupit zahraniční knihy, je zde vzděláván, je mu dána jedinečná příležitost, jak v rámci možností poznat různé zahraniční literární vlivy, a jsou mu otevřeny hranice, které by sám nebyl schopen překročit. Jako vhodný příklad je možné uvést „dopisy“ z různých koutů světa. V každém čísle vycházejí tyto dopisy, ve kterých zahraniční přispěvatelé popisují stav jejich národní literatury a představují své město, na které se určitý dopis zaměřuje. V prvním čísle zde píše Jurij Gavrillov *Dopis z Moskvy*, v němž se zmiňuje o 3. sjezdu sovětských spisovatelů, který udal rytmus celému kulturnímu životu v Moskvě. Mluví v něm o dílech, která se v Moskvě aktuálně nejvíce čtou, a popisuje mistrovství sovětské literatury. Mezi další články této rubriky se řadí například článek „*Zbití*“ spisovatelé *Spojených států* od Petra Pujmana. Podává obecné informace o beatnické generaci, snaží se definovat, v čem spočívá jejich „zbitost“, a přidává i svůj názor na toto generační hnutí amerických básníků. Tvrdí, že beatníci si vytvářejí kult,

jejich ideálem je „lumpenproletář“¹⁶, člověk nejvíce utiskovaný a opovrhovaný. Problémem ale je, že tito „antiintelektuální intelektuálové“¹⁷ si na lumpenproletáře jen hrají. Pujman také vyvrací spojitost se ztracenou generací, ke které je někteří kritikové přirovnávají. „Zbitá“ generace si podle něj „počíná s takovou vitalitou a čilostí jako málokterá před ní, jsou to však rváči bez myšlenkové odvahy. Jsou ochotni se poprat s kohortou policajtů, ale na ideovém kolbišti utíkají, co jim nohy stačí, do podvědomí a do mystiky, pryč od reality, k silácky působící individuální zkušenosti, která však s sebou nese jen morální a fyzický rozvrat“¹⁸. Za zmínku stojí i článek Hany Žantovské *Společný jmenovatel*. Rozebírá v něm tři romány – „Chocolates for breakfast“ od Pamelý Moorové, „Blackboard jungle“ od Evana Huntera a „Les tricheurs“ od Françoise d'Eanbonneho. Podává tak recenze děl, ke kterým obyčejný čtenář nemá přístup.

2.1.5 Próza a poezie prvního čísla

Do časopisu přispívalo plno autorů i ukázkami svých prozaických textů. Byla to příležitost představit nové autory, ukázat čtenářům různé druhy prózy, které měly často sloužit k posílení socialistických myšlenek, jež se časopis snažil podporovat. Jako příklad slouží reportáž Jarmily Glazarové *Putování do Jen-anu*, která popisuje cestu do Číny, její úrodný kraj, důležité tradice a jednotu pracujícího lidu. Čína je podporována komunistickým režimem, který přináší rozvoj celé zemi, a to ekonomický i kulturní. Tato země slouží jako vzor pro ostatní socialistické státy a čtenář si díky textu má uvědomit, že správná budoucnost spočívá právě v komunismu. Do prvního čísla dále přispěl například Ludvík Aškenazy s prózou *Kuřátko*, reportážemi přispěli Adolf Ginter s *Bratislavskou rapsódií* a Marie Majerová se svým dílem *Majakovský v Praze*. Objevuje se zde i *O orlech a hovniválech* od Jana Wericha nebo *Raketa sebevrahů* Jana Weisse, která je publikovaná na pokračování.

Poezie hrála v časopise také velmi významnou roli. Básně jsou zde zakomponovány na většině stran, často jsou graficky hravě a výrazně zpracované, čtenář je tak motivován k jejich čtení. V prvním čísle se objevuje poezie například Oldřicha Mikuláška *Malé zázraky*, Ludvíka Kundery *Starý vesnický motiv*, Jana Skácela *Dobré věci*, J. R. Picka *Monoléčky*, Jiřího Šotoly *Starý obraz*. V článku *Z lidové poezie dnešní Číny* jsou socialisticky zaměřené ukázky čínské poezie, kterou napsali obyčejní pracující

¹⁶ PUJMAN, P., „Zbití“ spisovatelé Spojených států, Plamen, 1959, č. 1, s. 126–127.

¹⁷ ibid.

¹⁸ ibid.

lidé. Jako autory básní jsou uvedeni například prodavač z obchodu v Šanghaji Čang Ťie, dělník Ťin Kchaj-Pchan, kteří jsou prezentováni jako literárně zdatní pracující dělníci, kteří se mohou za použití socialisticky laděného verše vyrovnat i jiným erudovaným básníkům.

2.2 Druhé číslo

2.2.1 Hledání literární formy

Druhé číslo *Plamene* se nese v podobném duchu jako číslo první, hlavní a zásadní otázkou zůstává vyhovující literární forma. Autoři se v několika příspěvcích snaží najít odpověď, co se v současné pokrokové éře může považovat za nejvhodnější formu. Hlavním příspěvkem týkajícím se tohoto tématu je článek Vladimíra Dněprova, sovětského estetika, nazvaný *Současný kritický realismus a problém modernosti*. Jedná se o zkrácené znění článku vyšlého v druhém čísle časopisu *Voprosy literatury*. Dněprov uvažuje o ideální formě, tvrdí, že současní spisovatelé hledají univerzální formu, která by byla výrazem té doby. Tito autoři se snaží mluvit společným jazykem, vlastním této epoše. To ovšem ještě nevede ke stvoření společného stylu této doby. Dněprovův názor je, že „je možno u umělců žijících ve stejné době shledat – přes jejich různý přístup ke skutečnosti – jistou shodu, která souvisí s historicky daným stavem umělecké praxe a techniky, s vývojem uměleckého ‚jazyka‘ a se zachycením týchž životních procesů a vztahů. Avšak nepochybnou zvláštností umění našeho století je právě to, že tato vnější shoda nevede a ani nemůže vést k vytvoření společného stylu doby: existují totiž příliš hluboké rozdíly v obsahu uměleckých děl“¹⁹. Právě myšlenka, že je možné najít jedinou dokonalou formu, je v rozporu s průběhem skutečného uměleckého vývoje. Nejen rychlost, ale i „plnost času je nevyhnutelnou složkou současného dějinného rytmu“²⁰. Je důležité, aby literární forma dokázala rozlišit všechny body diskontinuity aktuálních změn. „Umělecká hudba nemusí přece pouze opakovat tempo doby, ale může mu odpovídat nejrůznějšími harmonickými kontrapunkty.“²¹ Podle Dněprovových domněnek si kritický realismus na Západě stále více všímá přechodu pracujícího člověka k uvědomělosti, stále častěji se na životní jevy dívá z hlediska utlačované třídy, středem zájmu se stává život pracujícího lidu. Právě zde je vidět, že autor komunistického smýšlení chce věřit, že Západ se také začíná soustřeďovat na socialistické ideály. Věří tomu, že socialismus je jistým druhem osvícení a že jediné v něm lze nalézt pravdu. Podle něho právě socialistická revoluce román obrodila a dodala mu nových sil.

K tematice hledání formy a vzoru se dostává i Jiří Hájek v článku *Pevný bod na budoucí cestě*. Hájek se podrobněji zaměřuje na rozbor děl Františka Hečka a Vladimíra Mináče a na jejich dílech prezentuje rozvoj české a slovenské prózy. Právě jednotlivá díla

¹⁹ DNĚPROV, V., *Současný kritický realismus a problém modernosti*, *Plamen*, 1959, č. 2, s. 180–188.

²⁰ *ibid.*

²¹ *ibid.*

se podle něho mohou stát impulzem uvádějícím do pohybu nové síly, které jsou schopné uskutečnit trvalejší kvalitativní změny. Tato díla se tak mohou stát styčným bodem pro ostatní autory. Slovenské romány „Svätá tma“, „Dlhý čas čakanie“ a „Živí a mrtví“ podle něj představují „monumentální slovenské románové celky obdobného záměru, sledující v dějích minulé války a ve chvílích revolučního srpnového povstání roku 1944 hlavní společenské, mravní a psychologické procesy, které formovaly dnešního slovenského pracujícího člověka“²². Jsou „současné svým smyslem a dosahem, odpovídající určitým způsobem na základní otázky dneška a dnešních lidí“²³. Proto mohou být tyto romány považovány za vzory, které se vyhovující formě přibližují.

Problematika hledání vyhovující literární formy se týká všech socialistických zemí, proto se čeští a slovenští autoři snaží hledat příklady také v literatuře zahraniční, která by pomohla udat směr i československé literatuře. Čína je země v rozmachu, s určitou literární tradicí, proto by se mohla stát příkladem i pro ostatní socialistické země. Právě nad tím uvažuje Oldřich Král v článku *O současné čínské literatuře a jejích problémech*. Na Čínskou lidovou republiku se také zaměřuje především kvůli socialistickému spříznění politik Číny a Československa. Král čtenáře nejdřív seznamuje obecně s počátky čínské literatury, aktuálními problémy i socialistickou renesancí čínské poezie. Pokračuje úvahou nad budoucností čínského románu, který se ocitá na rozcestí. Bude muset vyřešit složitou otázku národní formy románu. V Evropě je socialistický realismus vypěstovaný dlouhým rozvojem literárních forem a metod, a to zejména rozvojem poslední velké etapy – realismu kritického. Král poukazuje na problematiku, s níž se musí vyrovnávat čínská literatura, a snaží se ukázat řešení a dílčí výsledky, kterých bylo dosaženo v poslední době v oblasti čínské poezie i prózy. Dospívá k tomu, že je těžké hledat orientaci v této literatuře, která je v prudkém a mnohoznačném vývoji. Je však samozřejmé, že v Číně se rodí skutečně velká literatura, jejíž vývoj má mnohé stránky, které by mohly nést poučení pro českou a slovenskou poezii i kulturu, zejména příkladem „úžasného rozmachu sil lidu“²⁴. Literární forma je tedy tematika, která v tomto a dalších číslech prvního ročníku výrazně převažuje. Autoři se toto téma snaží rozebrat z různých úhlů pohledu. Čerpají z československé i zahraniční literatury, předvádějí různé návrhy, myšlenky a příklady odlišných autorů. Zároveň se snaží tato témata přiblížit čtenáři a zatraktivnit je pro něj.

²² HÁJEK, J., *Pevný bod na budoucí cestě*, Plamen, 1959, č. 2, s. 254–257.

²³ *ibid.*

²⁴ KRÁL, O., *O současné čínské literatuře a jejích problémech*, Plamen, 1959, č. 2, s. 220–224.

2.2.2 Role socialistického čtenáře

Aktuálním tématem této doby je také současný román a jeho úkol, který by měl plnit vůči čtenáři i celé společnosti. Touto tematikou se zabývá Antonín Jelínek v článku *Lidé v únoru*, v němž se obrací zároveň k samotnému čtenáři a jeho podílu na dnešní literatuře. Jednou z potíží současné literatury je vyšší kritický přístup čtenářů. Kritičnost tkví v tom, že život a problematika společnosti se staly společenských zájmem. Každý krok společnosti se intenzivně dotýká jedince a promítá se v jeho životě. To podle Jelínka svědčí o silném společenském vědomí, které je silnější než na Západě. Zdůrazňuje tzv. „objevnost“, schopnost objevit nový tón, důvod, stránku. Je to „schopnost prohloubit jedincovu i kolektivní zkušenost“²⁵, která by kritickému čtenáři měla umožnit hlubší prožitek z uměleckého díla. Důležitá je právě role samotného čtenáře. V časopisu se objevují obavy o budoucí generaci a její vývoj, který je nepostradatelný pro budování socialistického národa. Proto se na užší okruh této stávající mladé generace čtenářů a její sečtělou zaměřuje článek M. Hanzlíka *Co čtou patnáctiletí*. Hanzlík podává svou osobní zkušenost s dětmi ze základní školy. Vytvořil anketu, ve které měly děti napsat díla, která dosud přečetly. Výsledkem byl doslova šokován, protože děti podle této ankety čtou převážně klasické a náročné romány. Svým článkem chtěl autor nejspíš poukázat na skvělý stav československého socialistického školství a socialistickou ideologii, která dětem prospívá a otevírá nové obzory. Těmito tématy tedy autoři zdůrazňují roli obyčejného čtenáře, poukazují na důležitost školského systému, který ovlivňuje děti od dětství, a tím vlastně ovlivňuje vývoj socialistické společnosti a její vzdělanost, na které závisí budoucí vývoj státu.

2.2.3 Seznamování se světovou literaturou

Velmi zjevná je i snaha časopisu představit čtenáři co nejvíce aktuálních světových problémů, různých diskuzí a nejnovějších děl od nejrůznějších autorů. Zahraniční autoři často porovnávají stav jejich národní a československé literatury, kdy článek má buď poukázat na vysokou literární úroveň československé literatury, nebo na druhou stranu poukázat na stagnující vývoj a povzbudit k lepším výkonům. Článek Mihályho Szalaie *Dopis z Budapešti* z rubriky Literatura dnes se zaměřuje právě na porovnání kulturních podmínek Prahy a Budapešti, porovnává stav české a maďarské poezie, respektive básníků. Shledává jejich díla podobná, básníci české i maďarské poezie

²⁵ JELÍNEK, A., *Lidé v únoru*, Plamen, 1959, č. 2, s. 258–259.

se zamýšlejí nad novým obsahem života, hledají nový výraz pro „životní pocit současného člověka“²⁶ a navazují na plynulý vývoj moderní poezie. Dále se Szalai zmiňuje o maďarských spisovatelích, o maďarském čtenáři, a nabízí výčet maďarských děl, která vznikla v poslední době. Chce čtenářům ozřejmit maďarské literární problémy a snahy. Snahy, které jsou společné i pro české spisovatele – vytvořit díla, která by zobrazovala „život naší epochy“²⁷. Touha seznámit čtenáře s nejnovějšími díly je očividná i díky velkému množství recenzí. Recenzováni jsou zde autoři sovětsí, českoslovenští, ale i umělci ze Západu. Například recenze autora ‚sal‘ s názvem *Bradburyho Mařanská kronika* zde hodnotí americkou literaturu. Tento autor v ní čtenáři představuje americkou science fiction a autory, kteří se zaměřují na tento žánr. Podrobněji se zaměřuje na Raye Bradburyho, kterého nazývá „sympatickým Američanem“ a „mistrem svého oboru“.²⁸ Představuje jeho díla a doporučuje je čtenáři s velkým nadšením. Množství recenzí je v Plameni bohaté, jako další recenzenti jsou zde představeni například Jaroslav Janů, Jan Trefulka, K. Dostál, Sergej Machonin nebo Zdeněk Eis.

Prostor je třeba dát i kulturám cizím, jimž se věnuje vždy několik článků, které tuto specifickou cizí kulturu a literaturu představují. Jedná se například o článek Petra Pujmana *Tucet britských politických románů*, v němž představuje literaturu britskou. Pujman zde rozebírá aktuální situaci politického románu, dělí britské romány na dvě skupiny: první skupinou jsou romány o sociálně-politických konfliktech, druhou romány zobrazující rozpad britského impéria. Podrobněji rozebírá některé romány a nastiňuje na nich dobovou situaci britského románu a tvoří tím i přehled pokrokového politického románu v Anglii. Zdůrazňuje, že v Británii roste fronta proletářských spisovatelů, kteří mají jednotu vůle a metodu realismu. Často se autoři některých článků zaměřujících se na téma nebo autora ze Západu snaží hledat v této literatuře socialistické prvky, které by poukazovaly na fakt, že i tyto kapitalistické státy tápou a snaží se najít lepší cestu vedoucí přes komunistické ideje. Další srovnání dvou kultur i literatur přináší článek od autora ‚mz‘ s názvem *Třikrát z Mařarska*. Autor v něm informuje čtenáře o maďarském měsíčníku pro světovou literaturu Nagyvilág, který poskytl svým čtenářům průřez současnou českou a slovenskou literaturou. V čísle se objevily ukázky od různých českých a slovenských autorů a informace o vývoji literatury. V článcích tematizujících

²⁶ SZALAI, M., *Dopis z Budapešti*, Plamen, 1959, č. 2, s. 272–277.

²⁷ *ibid.*

²⁸ SAL, *Bradburyho Mařanská kronika*, Plamen, 1959, č. 2, s. 268.

zahraniční literaturu se autoři často snaží porovnávat tuto určitou kulturu s českou, jejich cílem je poukázat na výhody a vyspělost, kterou Československu poskytuje komunistický režim, a tudíž i zdůraznit důležitost komunistické ideologie.

2.2.4 Próza a poezie druhého čísla

Typickými příspěvky Plamene jsou reportáže. V tomto čísle se nachází Reportáž měsíce od Iva Štuky nazvaná *Sluneční perlou*. Autor navštívil českobudějovický Koh-i-noor a popsal historii tužek, jejich výrobu, různé druhy. Celá reportáž podtrhuje důležitost československého průmyslu, vyzdvihuje pracovitost českého a slovenského lidu a poukazuje na světovost budějovických tužek, se kterými píšou lidé z celého světa. Další reportáž *Chtěla bych malovat v Brtnici* napsala Ilona Borská. Jedná se o reportáž z její návštěvy výtvarného kroužku v Brtnici. Popisuje chod tohoto kroužku i celé školy. Zdůrazňuje, že zdejší učitelé nechtějí vychovávat výtvarníky, ale přátele umění, vnímavější lidi. Dále zde publikují prozaická díla například Václav Lacina a jeho *List*, Pavel Hanuš *Povídku folkloristickou z věků dávno minulých* nebo příběhy na pokračování od Jana Weisse *Raketa sebevrahů* a Rudolfa Černého *Dejte jim olovo, bratři!*.

Z poezie v druhém čísle vycházejí básně například Karla Šiktance, Michala Hanzlíka, Karla Tomáška, Oldřicha Mikuláška, Jiřího Šotoły nebo Františka Gottlieba. Jan Noha publikuje tři básně: *Výjimka*, *Musí?* a *Těžko, přetěžko*. Od J. R. Picka zde vychází kapitola *Z Monoléček* s básněmi *Snímek*, *Mládež* a *Hamlet*. Vycházejí zde i tři básně, které reagují na první přistání sovětské rakety na povrchu Měsíce, oslavují tedy sovětský vědecký pokrok a uvažují nad vzrušující budoucností socialistických národů. Jedná se o Jana Pilaře a jeho báseň *Slyšel jsem hymnu hrát*, Ivo Štuka a jeho *Září 1959* a Jana Šterna s básní *Měsíční sonáta*.

2.3 Třetí číslo

Třetí číslo časopisu Plamen se nezabývá pouze jedním velkým tématem, jako tomu bylo ve dvou předchozích číslech, čtenáři se dostává náhled na všeobecnější a různorodější literární tematiku. Přetrvává tematika hledání socialistické literární formy, otevírá se zde i téma československé literární kritiky, dále se někteří autoři soustředí i na jiné odvětví kultury, prostor je zde poskytnut zejména divadelnímu umění. V tomto čísle převažují zvláště recenze na různé autory a jejich díla, očividná je snaha poskytnout čtenáři nejnovější informace o literatuře české, slovenské i světové.

2.3.1 Hledání literární formy pokračuje

Problematika literární formy provází Plamen v několika číslech. Pro autory je toto téma důležité, považují za nezbytné tento problém vyřešit, aby se literatura rozvíjela správným směrem a nesešla ze správné cesty, jako tomu bylo před druhou světovou válkou, kdy byla literatura příliš rozvětvená, a tudíž byla její cesta nejasná. Spisovatelé i literární teoretici cítí nátlak a nutnost vytvořit jeden jasný literární směr, který bude udávat směr jak literatuře, tak i společnosti, a zároveň obstojí i svou kvalitou. Zároveň cítí potřebu dokazovat, že socialistický realismus je onou správnou cestou. Miroslav Drozda pokračuje s touto problematikou v článku *Nové hlasy o socialistickém realismu*. Podává přehled závažnějších podnětů z předchozích diskuzí o tomtéž tématu a poukazuje na fakt, že se otevírají nové diskuze o socialistickém realismu. Jako příklad nabízí moskevskou konferenci sovětských spisovatelů, dále časopis „Neue Deutsche Literatur“, který přinesl „Téze o socialistickém realismu“, které vyplynuly z diskuze komunistů na Germanistickém institutu Humboldtovy univerzity, a Aragonův významný projev o soc-realismu. Příznačným rysem téměř všech příspěvků do této mezinárodní diskuze je snaha o nedogmatický, historický výklad nové umělecké metody. Drozda rozvádí svoji úvahu nad tímto tématem, poukazuje na názory jiných literárních odborníků a snaží se dostat k jádru této problematiky. Odkazuje k příspěvku komunistů z Humboldtovy univerzity, podle kterých „vzniká socialistická literatura tehdy, když se zformoval proletariát jako třída a vystupuje v samostatných akcích a se samostatnými požadavky, když se vyvinul v základních rysech světový názor proletariátu, oprostěný od všech utopických rysů, a když tento vědecký socialismus dochází určitého ohlasu mezi proletariátem, když na vznik socialistické tvorby působí období zastřených třídních bojů,

kteře urychluje zformování a zrevolucionizování dělnické třídy²⁹. K tomu autor přidává názor J. Elsberga pronesený na moskevské konferenci, který upozorňuje na významnou myšlenku z Leninova článku „L. N. Tolstoj“. K tomu Drozda představuje názor Aragona, který se s Elsbergem plně shoduje. „Zdá se mi málo seriózní považovat socialistický realismus za pevně ustavené umění, jež se staví proti všem konkurentům. Mám pro svou osobu otevřenou koncepci socialistického realismu, koncepci nedogmatickou, jež dovoluje umělci, aby se obohacoval, aby obohacoval své umění ne na ohrazené louce, ale všude, kde najde pastvu, ovšem pod kritickou výhradou svého světového názoru.“³⁰ Drozda shrnuje další názory, dospívá k tomu, že socialistický realismus je tedy především odrazem nové skutečnosti, směřující k socialismu. Poukazuje i na názor M. Gorkého, podle kterého je socialistický realismus „realismem lidí, kteří mění, předělávají svět“³¹. Pokračuje s tím, že „jestliže dřívější realismus viděl především soukromého člověka a v jeho soukromém zájmu shledával jeho všeobecný význam, pak socialistický realismus objevuje a vyzvedává ve vztazích a rozporech individuí zrození a vývoj zájmů kolektivních“³². Z těchto různých názorů sestavuje přehled pro čtenáře, který mu má ukázat, kudy vede správná cesta socialistického realismu.

2.3.2 Vhodný literární hrdina

Vedle hledání literární formy se autoři zaměřují i na jiný úkol. Tímto úkolem je vytvoření vhodného modelu literárního hrdiny, který by mohl věrohodně prezentovat obraz socialistického člověka. Socialistická literatura se snaží takového literárního hrdinu najít. Hrdinu, který by mohl být idolem pro čtenáře, vzorem pro správný vývoj společnosti. A právě tohoto tématu se dotýká článek Jiřího Hájka *Tragika a hrdinský pocit života*, v níž se autor věnuje knize „Osud člověka“ od Šolochova a jejímu filmovému zpracování. Hájek na základě tohoto díla uvažuje nad konceptem hrdinství, poukazuje na to, že poměr sovětského člověka k životu, k vlasti a k druhým lidem je tu vyjádřen v jediném lidském osudu. V takovém osudu, který může být vzorem pro všechny občany socialistických států. Hodnotí toto dílo jako jednu „z největších uměleckých rehabilitací pojmu hrdinství a hrdiny, jakou nám v poslední době socialistická literatura dala“³³. „Osud člověka“ je „však právě jedno z těch děl, které celou svou estetickou realitou může

²⁹ DROZDA, M., *Nové hlasy o socialistickém realismu*, Plamen, 1959, č. 3, s. 342–349.

³⁰ *ibid.*

³¹ *ibid.*

³² *ibid.*

³³ HÁJEK, J., *Tragika a hrdinský pocit života*, Plamen, 1959, č. 3, s. 324–328.

mnoha lidem pomoci si srovnat některé základní pojmy v hlavě³⁴. Pohled na skutečnost a její pojetí člověka je podle Hájka v tomto díle příkladem pro celou světovou socialistickou prózu.

2.3.3 Téma literární kritiky

Hájek zde dále otevírá téma literární kritiky. V článku *Kritika? Kritika!! Kritika...* se zabývá právě jejím soudobým stavem. Zmiňuje se o myšlenkách S. S. Smirnova z jeho stati o úkolech sovětské kritiky, publikované v listu „Literaturnaja gazeta“, a o názorech z polemického duelu A. Tvardovského s kritiky V. Druzinem a B. Ďakovem, do kterých zasáhla i Literaturnaja gazeta s redakčním článkem, ve kterém souhlasí s kritiky především s tím, že ideová a umělecká kritéria nelze v hodnocení kteréhokoliv díla ani na okamžik oddělovat, a že ani naší literatuře by nebylo ku prospěchu zamlčování nejrůznějších uměleckých nedostatků ve jménu sebelepšího ideově politického záměru, který nebyl umělecky uskutečněn. Hájek souhlasí s tím, že umělecká kritéria nelze od díla oddělovat. Sovětská literatura potřebuje neomezovat dogmatické předpisy, potřebuje rozmanitost přístupu ke skutečnosti. Pokládá si otázku, zdali jde všem zúčastněným „stranám“ o totéž, o rozvoj stranické, socialistické literatury. Jestli jim jde o to, aby kritika byla tomuto rozvoji něco platná. Hájkova tvorba a příspěvky jsou velmi různorodé, zabývá se články literárními, přispívá recenzemi, často také podává informace o kulturních událostech. Jeho hlavním cílem je sloužit čtenáři, rozšiřovat jeho obzory a podílet se tak na budování socialistické kultury, která tvoří stavební kámen pro celý socialistický stát.

2.3.4 Socialistické umění ve vztahu k současnosti

Znovu se řeší i téma současnosti, jakým způsobem a jak moc se umění dotýká dneška, ať už se jedná o obyčejný život člověka, nebo o aktuální literární problém. Úkolem socialistického umění je totiž zobrazovat dnešek, protože dnešek reprezentuje pokrok, moderní dobu, je protikladem minulosti. Tímto tématem se zabývá například Vilém Závada v článku *Čas oponou trhl*. Neomezuje se však jen na umění, ale na aktuální stav celého světa. Poukazuje na současné technické úspěchy Ruska, jeho vyjednávání s USA. Uvažuje nad tím, kam bude směřovat vývoj celé společnosti, a poukazuje na to, že se před námi otevírají „nesmírné perspektivy“, protože stojíme na prahu netušených

³⁴ HÁJEK, J., *Tragika a hrdinský pocit života*, Plamen, 1959, č. 3, s. 324–328.

možností. Tím se dostává i k literatuře, které se díky všem pokrokům také otevírají nové obzory. Tohoto tématu se dotýká i autor –eř– v článku *Dramaturgie staticky*. Na příkladu československé divadelní scény poukazuje na problematické nazírání na díla zahraničních autorů. V některých scénách se neobjevují původní díla československých autorů. To je mnohými vnímáno jako nevhodné a problémové, často tyto hlasy zpochybňují důležitost těchto her, postrádajících správnou motivaci pro řešení socialistických otázek. Autor ale tvrdí, že jde o mylný dojem, v těchto hrách je, stejně jako u her československých, cítit dotyk s naléhavými otázkami naší doby. I tyto hry jsou schopny tematizovat současné problémy tížící „naši“ literaturu. Josef Brukner se soustředí na výtvarné umění, v článku *Tříkrát o mladém umění* se zajímá o dnešní výtvarnictví, láká čtenáře k návštěvě událostí, které zrovna probíhají. Zmiňuje se o výstavě obrazů F. Ronovského a O. Synáčka v galerii V. Špály, o československé expozici na vídeňském festivalu demokratické mládeže a o výstavě výtvarného umění Vietnamské demokratické republiky v pražském reprezentačním domě. Tématem dneška se zabývá i Miloš Jetel, v článku *Čtyři malé besedy nad filmem* se zamýšlí, co přinesly do našich kin měsíce září a říjen, a přináší čtenáři stručné informace o těchto filmech. Brukner i Jetel představují čtenáři umění dneška. Je to umění, které se čtenáře přímo dotýká. Autoři se snaží člověku ukázat tu krásu možnosti zúčastnit se těchto událostí, být v přímém kontaktu s těmito „výtvoři“, které se postupně stanou součástí dějin. Díky tomu stojí čtenář sám před dějinami tváří v tvář, a to právě pomocí zdánlivě obyčejné výstavy nebo filmu.

2.3.5 Próza a poezie třetího čísla

Prózou do třetího čísla přispěl se souborem povídek nazvaných *Případ Herbst* Jiří Žák, František Buriánek s prózou *Musa Pedestris*, Marie Pujmanová s textem *Známe se, Praho, už půl století*. Dále zde publikují například T. Svatopluk, Karel Michal nebo Géza Včelička. Rudolf Černý zde publikuje dokončení prózy *Dejte jim olovo, bratři!*. Reportáží s názvem *Zlatokopové* přispívá Zdeněk Lavička, další reportáží s názvem *Jen-an* Jarmila Glazarová.

Své básně zde představují Milan Ferko – *Proturberance*, Nazim Hikmet – *Okna*, Karel Kapoun – *Honza jede do světa*, Jiří Suchý – *Jsem nevěrný* nebo M. Hanzalík – *Epigramy*.

2.4 Čtvrté číslo

Čtvrté číslo se tematicky dotýká konceptu hrdinství, diskutuje se o literárním hrdinovi, který by byl kladným vzorem čtenáři. Částečně se toto číslo zabývá i třídním bojem poukazujícím k mravním konfliktům, které přináší. Opět se někteří autoři zaměřují na československou literaturu socialistické éry, na to, čím se vyznačuje, a jak je vnímána v zahraničí.

2.4.1 Koncept literárního hrdiny

Opět je zde projednáván koncept literárního hrdiny jako v čísle předchozím. Zabývá se jím Mojmír Grygar v článku *O kladném hrdinovi bez předsudků*. Tuto snahu o vytvoření správného hrdiny označuje za nejvážnější rozpor dnešní literární praxe. Dnešní doba se vyznačuje protikladem mezi naléhavým požadavkem vytvořit přesvědčivý literární typ, který by, podle Grygarových slov, ztělesňoval cílevědomé progresivní směřování naší současné společnosti, a mezi častými neúspěchy, které poznamenávají realizaci tohoto požadavku. Autor se zmiňuje o tom, že se v současné době objevují kritiky často poukazující k nedostatkům tohoto typu, kdy se autorům nedaří zachytit představitele kladných společenských sil. Grygar se snaží najít příčinu těchto nedostatků. Mnozí, podle něj, spatřují vinu ve spisovatelích, kteří neznají skutečný život a kteří si své hrdiny vymýšlejí. Další vidí problém v nedostatku literární tradice, v převratných změnách soudobé společnosti, v příliš rychlém vývoji společenských vztahů, dosud neukončené „metamorfóze myšlení“³⁵, krátce shrnuto „v revolučním pohybu, který neumožňuje dlouhodobé, statické pozorování daného společenského typu a prostředí“³⁶. Autor ještě upozorňuje, že vedle těchto problémů existují i teoretické nejasnosti, které obklopují otázky kolem tzv. kladného hrdiny. Opakuje, že požadavek vytvořit takového kladného hrdinu vychází z určitého pojetí výchovné funkce literatury, kdy posláním literatury je vytvořit „vzory, jež si čtenáři zamilují a jež jim na konkrétních příkladech ukážou, jak mají sami ve svém životě jednat“³⁷. Tento názor dále upřesňuje a zdůrazňuje, že se jedná o problém daleko složitější. Nakonec Grygar tuto problematiku shrnuje: „Síla socialistické společnosti nespočívá však ve skutečích kasty mimořádných osobností, ale v tom, že všechny lidi sjednocuje společné dílo, že se neustále sbližuje zájem osobní a obecný, a že toto dělné společenství, tento kolektiv pozitivně ovlivňuje

³⁵ GRYGAR, M., *O kladném hrdinovi bez předsudků*, Plamen, 1959, č. 4, s. 510–513.

³⁶ *ibid.*

³⁷ *ibid.*

všechny jeho členy, pomáhá jim zbavovat se nánosu starého myšlení a cítění.³⁸ Rozdíl mezi postavami není v součtu morálních vlastností, ale „v postavení člověka ve společnosti a v objektivních výsledcích jeho úsilí a činů“³⁹.

Při hledání správných ideálů a hrdinů je důležité ukázat tyto vzory v praktickém životě. Kdo jiný by měl být tímto vzorem než mladá generace obyčejných pracujících lidí, kteří tím, že žijí právě obyčejný život, jsou nejlepším vzorem ze všech. Na to se zaměřuje anketa s názvem *Jací jsou*. Jedná se o kolaboraci několika autorů, kteří se rozhodli prozkoumat svět literatury skrze oči obyčejných mladých lidí, kteří představují budoucnost národa. Spisovatelé sestavují určitý profil nejrůznějších typů lidí, kteří uvažují o otázkách literatury a života. Tito spisovatelé chtějí ukázat, že úvahy o společnosti, životě a kultuře se dají psát i jinak než formou studií, esejí a glos. Tyto rozhovory mají předvést problematiku současného mládí na konkrétních lidech. Spisovatel mluví se zpovídanou osobou o práci, čím chce být, jak si představuje svůj osobní život, co ji zajímá, čím žije a co čte, nebo o čem přemýšlí. Konfrontuje se zde i to, co doposud o mládeži řekly československá literatura, divadlo a film. Jako hlavní zpovědníci jsou zde představeni Jiří Filip, Antonín Jelínek, M. Drápal a Pavel Hanuš. Tato anketa pokračuje i v průběhu několika dalších čísel *Plamene*.

2.4.2 Poslání socialistického spisovatele

Práce spisovatele je klíčovým posláním, které by mělo přispívat rozvoji literatury a kultury obecně. Ne všechny postupy jsou ale správné. Spisovatelé by měli mít striktní pravidla, která jim ukážou správnou cestu a zaručí úspěch. Proto zde Leonid Leonov publikuje článek *Z eseje o talentu a práci*. Autor se zde zaměřuje na spisovatele všeobecně. Jedná se téměř o návod, jak být správným spisovatelem. Zdůrazňuje, že každý autor potřebuje talent, ale také rozum a srdce. Rozepisuje se o práci spisovatele, který musí mít přehled o obrovském množství informací týkajících se kultury. Musí mít plno vědomostí a živý zájem o své okolí, o „každé hnutí lidské mysli“⁴⁰. Literatura má podle Leonova „odpovídat největším vynálezům své doby, je to nejdůležitější nástroj pokroku“⁴¹. Jen vzdělání spojené s každodenní pracovní zkušeností může dát spisovateli

³⁸ GRYGAR, M., *O kladném hrdinovi bez předsudků*, Plamen, 1959, č. 4, s. 510–513.

³⁹ *ibid.*

⁴⁰ LEONOV, L., *Z eseje o talentu a práci*, Plamen, 1959, č. 4, s. 530–533.

⁴¹ *ibid.*

„nezbytný cit pro materiál, cit, jenž se dá přirovnat k citlivosti prstů zručného dělníka, schopného ohmatáním opracované součásti určit její technologickou způsobilost“⁴².

2.4.3 Mravnost a třídní boj

Mravních problémů současné doby a jejich vztahu k socialistickým idejím a třídnímu boji se dotýká článek *Mravnost a třídní boj* Milana Machovce. Ve své stati se nesnaží najít skutečné příčiny mravních konfliktů, jež jsou mnohem složitější, snaží se přispět k jejich řešení poukázáním na jednu jejich stránku. Zaměřuje se na vztah mravnosti právě k třídnímu boji a k jeho projevům, které společnost právě prožívá. Podle Machovce se dnes jen zřídka objevují názory, že mravnost je výlučně všelidská a že vedení třídního boje je již samo sebou nemravné. Tyto názory byly vyřazeny životem samotným. V současnosti se objevují často hlasy, které uvádějí ve vztah současné potíže mravní povahy, jako jsou špatná pracovní morálka, rozvraty manželství, cynismus, povrchní postoj k životu u části mládeže, s „vědomě třídním charakterem celé naší práce, všeho našeho veřejného života a s některými politickými okolnostmi“⁴³. Dále rozvádí subjektivistickou a voluntaristickou interpretaci marxistického kritéria mravnosti. Machovec tvrdí: „Až přestane existovat třídní boj, základním kritériem mravnosti se stane něco jiného, patrně příkaz neustálého extensivního a intenzivního všestranného rozvoje lidstva i každého člověka. Jsme však již na prahu komunismu. Proto tento humanistický aspekt, který se v plné míře a vůči každému bude moci projevit až v komunistické společnosti, je už dnes přítomen v našem životě. Jestliže v komunismu bude tato zásada jednou rozhodující a základní, znamená to také, že budování komunismu – jež je smyslem a úkolem naší doby – spočívá mimo jiné již dnes v přibližování se k této zásadě.“⁴⁴ Podle něj může být jedině porozumění skutečnému smyslu učení klasiků marxismu-leninismu o cílech třídního boje, o smyslu revolučního násilí, základem komunistické mravní výchovy. Dnes není skutečné morálky bez porozumění dějinného smyslu právě dobojování toho třídního boje a přechodu k „věku komunismu“⁴⁵.

⁴² LEONOV, L., *Z eseje o talentu a práci*, Plamen, 1959, č. 4, s. 530–533.

⁴³ MACHOVEC, M., *Mravnost a třídní boj*, Plamen, 1959, č. 4, s. 520–525.

⁴⁴ *ibid.*

⁴⁵ *ibid.*

2.4.4 Vztah československé a světové literatury

Pro Československo představuje důležité téma i jeho percepce v zahraničí. Jako socialistický národ chce v cizině poukázat na svůj rozvoj, představit ostatním kulturní úspěchy, které jsou umožněny právě socialistickou ideologií, jež jako jediná představuje cestu úspěchu. O tomto tématu se zmiňuje Ervín Hrych v článku *Zahraniční hosté – tentokrát neoficiálně*. Dvě stě zahraničních spisovatelů navštíví ročně Svaz československých spisovatelů, proto se Hrych zaměřuje na to, jak tito návštěvníci vnímají naši zemi. Uvádí, že pro cizince představuje Československo zemi exotickou, zaměřuje se na to, jak se k nim Češi chovají, jak jim zní naše čeština. Je důležité, aby cizinci byli do této „překrásné země české, zahrady z nejlíbeznějších“⁴⁶, správně uvedeni. Další autoři se zase snaží představit část světa českým a slovenským čtenářům. Pozornost je soustředěna na literaturu španělskou a italskou. Autoři zde uvažují nad tím, jak byla v posledních letech tato literatura ovlivněna, jakým směrem se vyvíjí a jaká témata se stala její hlavní náplní. Jeden z těchto článků *Španělský román nejmladší generace* napsaný Janem Binderem rozebírá aktuální situaci španělské literatury. Podle něj občanská válka zpřetrhala svazky španělské literatury s předchozí tvorbou, písemnictví se z toho vzpamatovává několik let. Nová generace autorů začala uveřejňovat své práce, náměty, které se týkají osobní tragédie individua, válečné katastrofy či venkovského života lidu. Je zde viditelná snaha se vyrovnat s národní minulostí a podívat se bez předsudků na nezdravý stav soudobé společnosti. Zmiňuje autory jako Camilo José Cela, Miguel Delibes nebo Ricardo F. de la Reguera. Článek, který se věnuje literatuře italské, nese název *Válka a italský román* od autora „ft“. Taktéž je rozebírán stav italského románu. Postava prostého člověka a sociální pohled na svět, jež se v poválečné italské literatuře objevily a staly se pro ni charakteristickými, jsou výsledkem procesu sahajícího před válku až do let fašismu. Z obou článků je zjevné, že autoři se snaží poukázat, že každá literatura se vyvíjí různými směry a že se musí přizpůsobit aktuální historické době.

2.4.5 Próza a poezie čtvrtého čísla

V tomto čísle se objevují prozaická díla například Jana Wericha. Ten zde publikuje *Až opadá listí z dubu*, dále je zde dílo Emila Zátopka *Náš tatínek* a Karla Michala *Silná osobnost*. Milan Petr v článku *Imaginární interview s Václavem Lacinou* přemýšlí, jaké by bylo vést s tímto autorem rozhovor o literatuře, a tento fiktivní rozhovor

⁴⁶ HRYCH, E., *Zahraniční hosté – tentokrát neoficiálně*, Plamen, 1959, č. 4, s. 558–561.

sepisuje. Reportáží měsíce je dílo Gabriela Lauba *Pohlednice z Botohradu*. Autor se v ní zabývá obuvnickým průmyslem, vyzdvihuje československé obuvnictví a popisuje výrobu bot. Reportáž je rozdělena do osmi částí, každá se zabývá jiným aspektem souvisejícím se socialistickým obuvnickým průmyslem. Další próza pochází od M. Smolíka, Jiřího Suchého, Jiřího Hájka nebo Jaroslavy Blažkové.

Svojí poetickou tvorbou přispívají například I. Skála, F. Branislav, O. Vyhlídal, J. Pilař, M. Florian, Andrej Plávka, Zbyněk Vavřín nebo Ivo Štuka. Objevuje se zde i kapitola nazvaná *Humorné střípky*, ve které je předvedena tvorba J. R. Picka, Antonína Jiráčka nebo J. Hanzlíka. Je zde také publikována kapitola o maďarské literatuře nazvaná *Ze současné maďarské poezie*, ve které je čtenář seznámen s maďarskými spisovateli a jejich tvorbou. Jde o Laiose Marótiho, Mihályho Ladányie a Lászlóa Gereblyése.

3. Poslední ročník

Poslední ročník *Plamene* vychází v roce 1969, kdy je po pražském jaru a srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy zřejmý posun ideové náplně časopisu. Přes všechny tyto události je zřejmé, že touha po změně politického i životního stylu a aktivním rozhodování o dalším směřování společnosti zůstala. Autoři se nechtějí vzdát liberalizace a demokratizace veřejného života 60. let. Proto do *Plamene* dál přispívají marxističtí „revizionisté“, nemarxisticky orientovaní filozofové a přetrvává i literárněvědné myšlení kriticky reflektující dobový marxisticko-leninský schematismus.⁴⁷ Již v průběhu 60. let se *Plamen* a další kulturně-politické časopisy jako například *Kulturny život*, *Literární noviny* nebo *Host do domu* začaly věnovat tématům, která kritizovala striktní stranické řízení kultury a médií, a tak se začala odklánět od oficiální politické linie.⁴⁸ V tomto duchu časopis pokračoval až do roku 1969. Na rozdíl od prvního ročníku se upouští od kladného hodnocení politické situace a důvěry v ní, patrné je také výrazně menší pozitivní přesvědčení o pravdivosti a jedinečnosti socialistické ideologie, která v prvním ročníku byla nedílnou součástí většiny článků. Je zřejmé, že se kultura v této době „oprostila od tendenčního schematismu kolektivistické socialisticko-realistické radostnosti a nenávisti“⁴⁹. I přesto, že komunistický režim je po srpnu 1968 opět pevně u moci, autoři už nejsou pohlceni myšlenkou socialistického realismu, snahou najít správného literárního hrdinu a literární formu vystihující svou dobu. Na rozdíl od prvního ročníku, v němž je výrazně znát povinnost umělce „stát se aktivní součástí socialistické revoluce a svou cílenou tvorbou ji uspišovat“⁵⁰ zde snaha po převýchově čtenářů a dodržení poslání socialistického umělce není hlavní náplní časopisu. Poslední ročník je zaměřen na literaturu jako takovou, více prostoru dostává i literární kritika. Z příspěvků je cítit volnější způsob tvorby. Autoři s tušením, že tento způsob tvorby nebude dlouho možný a udržitelný, publikují upřímné články, ve kterých píší, co si doopravdy myslí, bez snahy se někomu zavděčit. Píší bez ohledu na socialistické ideály, bez ohledu na své „poslání“ a zabývají se tématy, která literaturu této doby doopravdy tíží.

⁴⁷ BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*, 2011, s. 285.

⁴⁸ MERVATR, J., *Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962–1966)*. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 2009, sv. 6, s. 192–193.

⁴⁹ RATAJ, J., *KSČ a Československo I. (1945–1960)*, 2003, s. 182.

⁵⁰ RATAJ, J., *KSČ a Československo I. (1945–1960)*, 2003, s. 102.

3.1 První číslo

3.1.1 Koncept pravdy

Velká část autorů má pocit, že je třeba zabývat se tématy nezaujatě. Chtějí literaturu zkoumat téměř vědeckým způsobem, který by neovlivňovala politická situace ani ideologické smýšlení. Právě to se rozhodl prozkoumat Ivo Štuka v článku *Pokus o pravdu*. V něm autor uvažuje, co pojem pravdy vlastně představuje a jak se s ním v minulosti a dnes zachází. „Pravda je vlastností soudů, tedy názorů, teorií, atd., a nikoliv vlastností předmětů či událostí. Pravdivá není sekyra či jednadvacátý srpen, nýbrž pravdivý může být popis sekyry nebo výklad jednadvacátého srpna. A stejně tak mohou být tyto popisy či výklady nepravdivé. Mezi oběma vymezenými krajními body pak obvykle kvete celá škála odstínů, celá duha nepravd, polopravd a skoropravd.“⁵¹ Pravda je tedy lidským výtvořem, který je těžké objevit, zformulovat i prosadit. Potíže přicházejí, když se lidé chtějí pravdy zbavit. Štuka poznamenává, že „jen zdánlivě nejjednodušší řešení této potíže je sprovodit se světa pravdu současně s jejími nositeli. Pravda má totiž vlastnosti značně infekční“⁵². Problematický zůstává fakt, že myšlenka se stává silnou, když ovládne masy. Tento fakt byl skutečností ověřen, proto je možné ho považovat za pravdivý. Skutečný problém je ale v tom, že ne vždy jsou masy ovládnuty myšlenkami pravdivými, pak se tyto myšlenky stávají vraždící silou – jako příklad uvádí Štuka antisemitismus či nacistické nordické „ýbrmenšovství“⁵³. S pravdou je možné nakládat různým způsobem, to dokazuje například výrok: „Nehodí se fakta do teorie? Tím hůř pro fakta!“⁵⁴. Autor poté zmiňuje projev krajského tajemníka z Drážďan Wenera Krolikowského pronesený na devátém plénu ÚV SED v Berlíně, v němž se Krolikowski zmiňuje o politické situaci v Československu. Tvrdí, že „demaskováním protisocialistických revizionistických sil v ČSSR bylo pracujícím zřetelně ujasněno, že může existovat pouze jediný model budování socialismu, a to takový, který byl zdůvodněn Marxem, Engelsem a Leninem a pro nějž Sovětský svaz světodějným postupem po Říjnové revoluci vytvořil zásadní příklad, který v každé zemi musí být uplatněn tvůrčím přispěním každé marxisticko-leninské strany v konkrétních národních podmínkách“⁵⁵. Štuka dále poukazuje, že rozhodně nemusí existovat pouze jeden model budování socialismu, obrací se k modelu sovětskému, jugoslávskému, čínskému,

⁵¹ ŠTUKA, I., *Pokus o pravdu*, Plamen, 1969, č. 1, s. 2–4.

⁵² *ibid.*

⁵³ *ibid.*

⁵⁴ *ibid.*

⁵⁵ *ibid.*

kubánskému, a teď už i československému. Avšak za vlády mocenských systémů je možnost, jak „vtlačit neposlušnou skutečnost do pravdy“⁵⁶, jež byla tímto systémem usnesena. Tyto metody podřizování skutečnosti pravdě mají ovšem nevýhodu v tom, že jsou všechny dočasné, tím pádem dlouho nepřetrvají a tyto striktně rezolutní představy se nemůžou naplnit. Nelze se tedy vrátit k jinému závěru, než že je pravda riziková. I přesto, že v politické sféře bývá prosazování pravdy nejtěžší, je i historicky nejefektivnější. Nakonec Štuka pronáší výrok: „Pravda, podobna hmotě, je stejně nezničitelná, ať se nám to zamlouvá, či nikoliv.“⁵⁷ O pravdivosti v literatuře se zmiňuje ještě také například Bohuš Balajka v článku *Od autenticity k atrapě života*. Od srpnové invaze a obnovy ideologických požadavků se v próze objevuje vždy pár knih umělecky pravdivých a dvojnásobek nepravdivých. Autor poukazuje na fakt, že i přes tento problém se alespoň rozrostla literární produkce a rozrůznila se kvalita děl. Snaží se na dílech několika autorů poukázat na defekt začínající normalizační doby, snahu být optimistickým i přesto, že literární život a tvorba jsou znovu omezeny a kvůli tomu i redukovány do povinně jednoduchého a prázdného života.

3.1.2 Krize socialistické praxe

Doba se výrazně změnila, autoři sami touží po přehodnocení socialistických idejí, způsobů tvoření i vzdělávání. Socialistická teorie se zdá být nevyhovující, po srpnové invazi a počátku normalizace je plno autorů skeptických, proto se snaží najít novou cestu, kterou by se Strana měla vydat. Na to se soustředí Lubomír Sochor v článku *Z dějin organizačních sporů*. Upozorňuje, že socialistická praxe je závislá na teorii, a všemožné články, brožury a knihy věnované teorii strany jsou zastaralé a nevyhovující, „pravým dokumentem její bídy“.⁵⁸ Problémem těchto děl je, i přesto, že už nepoužívají Stalinovy citáty a mluví jen o Leninovi a leninismu, pořád znatelná inspirace ve Stalinových „Otázkách leninismu“. Existují ovšem i výjimky, jedna z nejzajímavějších se jmenuje „Proletářská strana“ od L. Tadiće a T. Iniče. Tito autoři bez cenzurních zábran shromáždili vše, co vytvořily různé proudy marxismu, zmiňují Marxe a Engelse, Mao Ce-tunga, Bernsteina a Kautského, Trockého a Bucharina, a také Stalina. „Učení o straně, nejduchamornější disciplína, kterou musel absolvovat každý vysokoškolák v beztak pochybně pojatých a přednášených základech marxismu-leninismu, se tu mění v oblast

⁵⁶ ŠTUKA, I., *Pokus o pravdu*, Plamen, 1969, č. 1, s. 2–4.

⁵⁷ *ibid.*

⁵⁸ SOCHOR, L., *Z dějin organizačních sporů*, Plamen, 1969, č. 1, s. 24–26.

přímo překypující sociologickými, filozofickými a politickými problémy.⁵⁹ Kvůli této práci socialistická doktrína ztrácí podobu něčeho hotového a jeví se jako proces. Díky tomu se „relativizují principy, které vládnoucí forma praxe a její institucionalizované orgány přijímají jako absolutní hodnoty“⁶⁰. Sochor také připomíná spor o teorii strany a organizační zásady, jedná se o polemiku Rosy Luxemburgové a V. I. Lenina. Autor na něm chce podložit svou tezi, že k tomuto relativizování hodnot je potřebný i retrospektivní pohled. Organizační spory však svým úzkým pojetím věci zastírají, že jsou součástí širší problematiky, tedy celkového uspořádání společnosti a postavení, které v nich má lidské individuum. Přesto jsou spory důležité tím, že „ukazují, čím bylo a čím by tedy znovu mohlo být socialistické myšlení“⁶¹.

3.1.3 Aktuálnost Kafkova díla

Vedle různých politických témat se někteří autoři zaměřují na literární témata samotná. Takovým tématem se zabývá Zdeněk Kožmín v článku *Analytik katastrof*. Rozepisuje se o Kafkově díle, o tom, jak je jeho úzkost a nejistota dnes stále aktuálním tématem. Jeho díla mají fascinující účinek, protože odpovídají míře pochyb o pevnosti světa, které dnes zakoušíme. Není jen vinou Kafkovou, že ukazuje svět „jako shluk ztracených šancí, jako trapný sled marných pádů v zápase o skutečnost“⁶². Jeho dílo zůstává stejné. Podle Kožmína míří k témuž všudypřítomnému zlu, vždy je raněno světem, který nešetří údery. Kafka se tak stal analytikem katastrof proti své vůli. „Odpověď, kterou byl nucen přinést, mu byla nadiktována diktátem nepřátelského světa.“⁶³ I s rozbořením Kafkova díla může mít autor postranní úmysly, nejen ty literární. Kafka svými kontroverzními tématy může být pořád trnem v oku socialistickým příznivcům. Spisovatelé touží mít možnost se svobodně vyjádřit, proto někteří autoři v *Plameni* publikují články s těmito tématy, kde rozhodně není kladný hrdina toužící budovat socialistický národ ani socialistické ideje. Není zaměřen na společnost, je ponořen hluboce do svého vlastního nitra.

⁵⁹ SOCHOR, L., *Z dějin organizačních sporů*, Plamen, 1969, č. 1, s. 24–26.

⁶⁰ *ibid.*

⁶¹ *ibid.*

⁶² KOŽMÍN, Z., *Analytik katastrof*, Plamen, 1969, č. 1, s. 83–85.

⁶³ *ibid.*

3.1.4 Próza a poezie prvního čísla

V prvním ročníku tvořily podstatnou část Plamene recenze. V ročníku desátém se jejich počet snížil, přesto jich časopis tradičně otiskuje alespoň několik. Vznikl tzv. *Deváterník*, v němž Jiří Opelík nebo František Benhart v každém čísle představují čtenáři stručný výběr devíti aktuálních děl. Podobným stylem prózu představuje i Zdeněk Kožmín ve *Zvětšeninách z moderní prózy*. Do článku přidává útržky několika próz, které následně podrobněji rozebere a zrecenzuje je.

Každé číslo Plamene je v posledním ročníku věnováno určitému spisovateli, toto je věnováno Bohumilu Hrabalovi. Je zde publikováno několik jeho prozaických textů, například *Slavná Vantochova legenda*, *Setkání a návštěvy*, *Bambino di Praga* a *Majitelka hutí*. K tomu je také publikována glosa určitého autora, který čtenáři nejdříve představí tohoto autora a jeho dílo. Hrabalova díla se ujal Miroslav Petříček v článku *Ve znamení Bohumila Hrabala – Glosa k Hrabalovi*, který tvrdí, že jeho próza aktivizuje prostého čtenáře, který si ani nestačí uvědomit, že má co dělat s rafinovaným slovesným výkonem. K tomu dodává, že patří k paradoxům tvorby, že čím je svět díla uzavřenější a svébytnější, tím intenzivnější jsou jeho vztahy k ostatním životním realitám, tím naléhavěji a provokativněji funguje. Další prózou do Plamene přispívají například Milan Smolík, Manfred Bieler, J. R. Pick či Petr Jaroš. Z básníků to jsou Ivan Kupec a Vladimír Holan.

3.2 Druhé číslo

V únorovém čísle je očividné, že srpnová invaze je pořád hlavním tématem pro autory i čtenáře. Redakce se s tím vyrovnává i tak, že publikuje dopisy čtenářů, kteří odpovídají na anketu, ve které reagují na otázky typu, co soudí o šancích a výhledech naší literatury v příštích letech, a také o výhledech tohoto časopisu. Někteří čtenáři tvrdí, že po srpnu 1968 nikdo nemůže zakázat spisovateli vnitřní svobodu, je ale limitován cenzurou nebo zákazem publikování. Další názor je, že autor by měl čerpat z moderních autorů 20. století, jako jsou Kafka, Mann, L. Aragon, A. Camus, Hemingway, Faulkner a další. Podle jiného čtenáře bylo Československo zemí, která se snažila nejvíce přiblížit Marxovým, Engelsovým a Leninovým ideálům. V pěti zemích, které nás obsadily, jsme ale byli hodnoceni jako rejdiště kontrarevolučních sil. Problém je ale v tom, že tyto domněnky nemohou prokázat. Objevují se zde odkazy na Ludvíka Vaculíka a jeho „hrdinné“ vystoupení ze Sjezdu československých spisovatelů v roce 1967. Čtenáři obdivují jeho odvahu vyslovit pravdu. Události roku 1968 otevřely oči i těm, kteří je předtím zavírali s myšlenkou, že je to tak lépe. Zjevná je snaha bránit se proti nespravedlivému osočování a neoprávněnému narušení chodu země. Lidé se snaží najít východisko z této krize socialistických hodnot a vzpamatovat se ze zrady domnělého ochránce SSSR.

3.2.1 Krize socialismu ve světě

Umělci se snaží nalézt a rozvést původní koncept marxismu a socialismu, snaží se očistit od stalinovských teorií a zabývají se příklady socialismu z různých koutů světa. Pokouší se zmapovat jeho pravou podstatu a odklon od ní. Lubomír Sochor se zaměřuje na toto téma v článku *Čína jako ideologický a jako teoretický problém*. Snaží se definovat socialistický systém Číny, jak se v průběhu let změnil, kvůli komu se změnil a jestli tyto změny tvoří podstatnější problém pro původní socialistické ideje a celkový koncept. Dnešní ideologické vědomí se stále více opírá o manipulaci s pojmy a o inverzi smyslu slov, „o dosazování významů přímo protichůdných původnímu smyslu“⁶⁴. Ideologické kampaně mají svá skrytá pravidla a stalinistická a neostalinistická byrokracie, jakmile se dotkne společenského jevu, který sama představuje, se stává „mnohomluvnou a žvanivou“⁶⁵, za každou cenu se snaží bránit za použití jakýchkoliv prostředků. Jako

⁶⁴ SOCHOR, L., *Čína jako ideologický a jako teoretický problém*, Plamen, 1969, č. 2, s. 10–12.

⁶⁵ *ibid.*

příklad Sochor uvádí dílo George Orwella „1984“, které se podle něj příliš nevzdaluje skutečnosti. Různá tvrzení, že čínští předáci zradili socialismus a marxismus, že se dali cestou nacionalismu a stali se spojenci imperialismu, budí nedůvěru. Čína se pravděpodobně odklonila od podstaty socialismu. Je ale důležité se zamyslet, jestli je to opravdu takový problém, jak je prezentováno. Jestli nejde právě o určitou manipulaci. Podle autora bychom měli zakládat své soudy o jiných socialistických zemích na teoretickém rozboru opřeném o věcné znalosti, nikoli na „ideologických fetiších“.⁶⁶ To platí zejména o lidové Číně. Sochor pochybuje: „Bylo-li možné ve velmi krátké době postavit na hlavu smysl obrodného procesu v Československu, nejde také o něco podobného v ideologické kampani (často jde jen o malicherné ideologické hašteření) proti Číně?“⁶⁷ Českoslovenští kritici mluví o všem možném, ale mlčí o hlavním problému, který představuje byrokracie. Sochor se domnívá, že je možné, že ve sporu mezi Pekingem a ostatními komunistickými stranami se hlavní problematika také obchází mlčením. Snaží se nalézt reálný obsah ideologie čínského marxismu, do jaké míry koreluje s původními myšlenkami marxismu a co je smyslem tzv. kulturní revoluce. Na tyto otázky, které klade čínská skutečnost, nemá odpovědi. Ideologické kampaně podle něj „staví skutečnost většinou na hlavu“⁶⁸. „Místo pozitivního vědění jsou tu jen pochyby o spolehlivosti a dostatečnosti vědění dosavadního.“⁶⁹ Snaží se rozvést další čínský ideologický vývoj, především vztah maoismu a trockismu (neboli všeho, co neodpovídalo Stalinově doktríně). Oba tyto ideologické proudy vznikly ze základního rozporu mezi socialistickými cíli revoluce, jinak jsou ale oba pojmy velmi mlhavé a nejasné. Od vzniku těchto pojmů ovšem „vznikla celá řada těchto ideologických etiket, podle potřeby dne a stupně opotřebování starých -ismů“⁷⁰. Sochor tvrdí, že jestli tyto pojmy a problematika různých proudů marxistické ideologie mají být osvětleny, je nezbytné uvědomit si možnou manipulaci se slovy a být kritický. Je třeba jít až k pramenům a nepovažovat „stalinský výklad teorie permanentní revoluce“⁷¹ za absolutní hodnotu, o jejíž platnosti se nemusí uvažovat.

⁶⁶ SOCHOR, L., *Čína jako ideologický a jako teoretický problém*, Plamen, 1969, č. 2, s. 10–12.

⁶⁷ *ibid.*

⁶⁸ *ibid.*

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ *ibid.*

3.2.2 Soudobá literární kritika a historie

Autoři se také často snaží poukazovat na krizi československé literární kritiky či historie. Poukazují na zastaralost socialistických dogmat, která platila v 50. letech, jejich úkolem je probrat čtenáře z dlouhotrvající letargie a nechat ho uvědomit si, že je čas pro změnu. Takovýto příspěvek představuje tzv. Pitevna Plamene Aleše Hamana. Autor v ní v každém čísle diskutuje a uvažuje nad určitým literárním tématem. V tomto čísle se v článku s podtitulem *Encyklopedická popularizace a výchova k plochosti* věnuje právě vývoji československé literární historie a odosobněnému historickému procesu. Na knize Františka Buriánka „Česká literatura 20. století“ ilustruje problém této soudobé literární historie, o které tvrdí, že jí chybí koncept, který by jí umožnil překonat „odlidšťující procesuální přístup k básnictví, který je v podstatě produktem mechanického chápání dějinné dialektiky, jaký předvedl stalinismus“⁷². V Buriánkově pojetí se z básnictví stává odraz doby a z básníka pouhý ilustrátor „ducha doby“⁷³. Jako příklad uvádí marxistickou historiografii 50. let, která chápala historický proces umění jako cestu k lidovosti a k socialistickému uvědomění. V historii podle něj ovšem nejde o úkoly, stejně jako v umění nejde o odraz doby a o poznání třídních konfliktů. V historii je hybným motivem potřeba člověka, umění je koncept, který uspokojuje potřebu celkového sebevědomí a vlastního sebeurčení. Autor chce poukázat, na jak chatrném základě staví pozitivistický mechanismus soudobá literární historie. „Z této teoretické slabosti literárních vědců, plynoucí z malé schopnosti problematizovat svá východiska filosofickou skepsí, se rodí ona popisná, smyslu prázdná sterilita jejich výkladů, v nichž je smysl nahrazován přiřazením díla k psychologickým (nebo lingvistickým) axiomům, které ignorují vlastní estetickou kvalitu.“⁷⁴ Právě tím se vyznačuje i Buriánkova kniha, která „infikuje vlastní vztah k umění plochostí a povrchností“⁷⁵ tam, kde je třeba nahlížet na problematiku s maximální hloubkou. Je to „populární encyklopedie“⁷⁶, protože je ukázkou krize soudobé literární kritiky. V tom spatřuje problém především kvůli tomu, že takovéto příručky by měly zpřístupňovat vědecké poznání jako inspiraci, co se v tomto případě neděje. Příručky tohoto stylu podle Hamanových slov spíše nabádají k „intelektuálnímu pohodlnictví“⁷⁷.

⁷² HAMAN, A., *Encyklopedická popularizace a výchova k plochosti*, Plamen, 1969, č. 2, s. 89–91.

⁷³ ibid.

⁷⁴ ibid.

⁷⁵ ibid.

⁷⁶ ibid.

⁷⁷ ibid.

3.2.3 Poezie experimentální a klasická

Odbočkou od článků tematizujících soudobou společnost, vývoj a politiku je například článek Karla Miloty *Experimentalita a klasicismus*. Autor v něm čtenáři představuje novoromantickou poezii a konfrontuje ji s poezií novoklasicistní. Tato poezie dnes stále fascinuje díky tzv. kultu tajemství poezie. V básnickém textu tudíž zůstává cosi nepostižitelného, co jde mimo text. Právě tento nezachytitelný element tvoří pravou podstatu básně. Báseň tedy není pojmenováním, ale „kryptogramem“⁷⁸, který odkazuje k imaginačním možnostem literatury. Proto často ani nelze říct, jak je báseň vytvořená, protože prostě není nijak vytvořená. Jejím charakteristickým rysem je informalita. Tvořili smysl básně něco, co v ní vlastně není, není možné se k tomuto smyslu dostat zkoumáním, jak je text udělán. Příkladem této poezie může být například tvorba surrealistů, jejichž básně mohly existovat bez definovatelné literární formy. Autor dále rozebírá antiromantický postoj, který se objevuje v experimentální tvorbě. Autoři těchto textů často a podrobně hovoří o tom, jak jsou jejich díla utvářena. Tato tvorba na rozdíl od informální poezie musí být podrobně analyzována, aby mohla být úspěšně vnímána. Experimentální básník tedy zastává úlohu poučovatele. Oba tyto přístupy kladou jiné nároky na čtenáře, k porozumění informálních básní nepotřebuje vnímatel žádné složité analytické postupy. Nároky jsou kladeny v jiné sféře těchto básní, a to v „transcendentalitě textu, v cestě z textu za textem“⁷⁹. Avšak rozdíl mezi těmito dvěma typy, tedy romantickým a „antiromantickým“, nespočívá v tom, jestli báseň vzniká „chladnou spekulací či v extatických záchvatech“⁸⁰, spočívá v tom, jaké estetické cíle si klade. Příkladem může být rozbor básně „Havran“ od E. A. Poea, ve kterém autor přesně a analyticky popsal, jak tato romantická skladba vznikala. Milota se vrací i do klasicistního období, v němž autoři často popisovali, jak se „dělá“ poezie, a uvažuje, zda by bylo možné nahradit označení „antiromantický“ za označení „novoklasicistní“ – v kontextu současné poezie. Tento druh „novoklasicistní“ poezie se obrací na čtenáře a snaží se mu podat návrhy na různé výklady k jednotlivým dílům. „Pro účely tohoto pokusu nevyhovuje novoromantický postoj ani informální způsob práce, a není divu, že se taková poezie obrací proti nim a hledá, ať už uvědoměle, či podvědomě, jiné zdroje, které mají také přirozeně (stejně jako zdroje dnes obecně exploatované) své vzory

⁷⁸ MILOTA, K., *Experimentalita a klasicismus*, Plamen, 1969, č. 2, s. 71–75.

⁷⁹ *ibid.*

⁸⁰ *ibid.*

či analogie v minulosti.⁸¹ Autor uvádí, že slovo „novoklasicistní“ může v této době znít „skřípavým zvukem“⁸², zvláště v Československu, kde klasicismus neměl příležitost se uplatnit. Avšak použití tohoto slova v souvislosti s určitou tendencí v soudobém umění a poezii je „pracovní určení typu, které má naznačit některé její odlišnosti od převládajícího zaměření ostatního soudobého umění, a poukázat naopak na některé shody s uměním minulých věků“⁸³.

3.2.4 Próza a poezie druhého čísla

Bohuslav Balajka v kapitole *Ve znamení Josefa Škvoreckého* s podtitulem *Bořitel a tvůrce mýtů* představuje dílo tohoto spisovatele, jemuž je věnováno druhé číslo *Plamene*. Jsou zde publikovány jeho texty, například *Růžové šampaňské*, *Věci* nebo *Vzpomínka na prima sezónu*. Prózou dále do tohoto čísla přispěli například F. Kejík, Jerzy Andrzejewski, F. Křelina, V. Müller či Z. Hanzlík. Poezii publikovali M. Florian, E. B. Lukáč nebo P. Pouza.

⁸¹ MILOTA, K., *Experimentalita a klasicismus*, *Plamen*, 1969, č. 2, s. 71–75.

⁸² *ibid.*

⁸³ *ibid.*

3.3 Třetí číslo

3.3.1 Úvahy nad českým národem a jeho směřováním

V únoru se na popud Svazu československých spisovatelů změnilo vedení redakce *Plamene*, v novém složení: Karel Kosík jako šéfredaktor, Karel Kostroun, Milan Kundera, Lubomír Sochor a Josef Škvorecký. Zúžila se také část přispěvatelů časopisu. Někteří autoři se v této době vrací před srpnovou invazí, zpátky do doby plné naděje, že se umělci konečně budou moct svobodně vyjadřovat. Tomuto tématu se věnuje i kolektiv autorů – K. Bartoška, K. Kosík, L. Sochor a Šamalík, kteří sepisují osobní intelektuální deník nazvaný *Z papírků*. Jedná se o úvahy o Čěších, které vznikaly v letech 1966–67, tedy v období před začátkem „obrodného procesu“. V tomto čísle se o svých názorech a zkušenostech rozepisuje Karel Bartoška. Podle jeho slov formulování smyslu českých dějin vždy provázelo tvorbu národního politického programu a „sjednocující“ národní ideologii, tak to bylo do té doby i u komunistů. Nyní mezi nimi panuje delší doba vakuum, které svědčí o jejich bezprogramovosti, „neschopnosti politicky myslet v rovině programů“.⁸⁴ Toto vakuum zesiluje v národní společnosti, ale není obecné. Zvláště v poslední době je cítit tlak na formulování takovéto koncepce, které možná chybí snaha zahrnout socialismus a marxismus, ale vymezuje se v ní možná nová vládnoucí skupina, která se snaží vystřídat starou. Národy nemohou žít bez svých „národních“ programů, které integrují ideologie, které dokážou tato společenství stmelit. „Co si to domýšlíme o sobě a jaké brýle si to nasazujeme na oči, abychom neviděli v zrcadle tvář praobyčejného středoevropského človíčka, který se tázavě rozhlíží po svém vzdělaném světě?“⁸⁵ Autor věří, že český člověk se jednoho dne vzchopí, že se stane silou svého sociálního přesvědčení. Věřící i v socialismus, ale ne v „to“, co je u nás teď. Přesvědčuje čtenáře, že změna je nevyhnutelná. Nedostatek pokusů o postižení filosofie našich dějin je důsledkem nedostatku svobody pro politické myšlení, které je právě popudem pro formulování velkých koncepcí minulosti. Bartošek se také snaží definovat „českou otázku“. Podle něj je to „komplex vztahů vymezující český národní celek (nebo kterými se vymezuje on) k jeho (svým) sousedům a Evropě“⁸⁶. Rozhodující je tedy vztah celku k vnějšku. Úvahy o osudu našeho národa dlouho vyplývaly z pocitu fyzického ohrožení. „Dnes se ví, že jsme a budeme. Nad národním celkem nevisí budoucnost jako strašák, ale jako samozřejmost. A všichni staromilštití národně-obrozenečtí psychologové,

⁸⁴ BARTOŠKA, K., *Z papírků*. Plamen, 1969, č. 3, s. 2–6.

⁸⁵ *ibid.*

⁸⁶ *ibid.*

vychováni starou filosofií našich dějin, to nemohou pochopit.⁸⁷ Malé národy si nesou hořkost ponížení v průběhu dějin. Tuto hořkost nemohou pochopit, jsou na ponižování zvyklé. Nemohly srovnávat se skutečnou svobodou, proto mohou jen těžko chápat její opak. Nová diskuze o smyslu dějin národa však už začala. Podle Bartošky je zkušenost se socialistickým řešením národního problému už historickou zkušeností, která trvá od druhé světové války a která ukázala krizi ze srážky „určité interpretace socialistického politického programu a národní reality“⁸⁸. Tato doba potřebuje nový politický program a synteticky pochopit minulost, která má ideologický charakter. V 50. letech bylo normální mlčet nebo lhát, dnes lidé potřebují mít svobodu publikovat fakta. Jenže ani toto minimum svobody zde není zajištěno. Československý postoj k dějinám spočívá v „kolísání mezi ohromeností nad naší velikostí a mezi útrpností a bezmocností nad naší malostí“⁸⁹. Lidé cítili před srpnem 1968 potřebu změny, které se jim posléze dostalo ve formě invaze. Politickými „ideály“ střetávajícími se s aktuální reálnou situací se zabývá i Lubomír Sochor v článku *Ars Magna našich dnů*. V něm srovnává dílo Raymunda Lulluse „Ars magna“ se situací dnešních dějin. Jeho dílo předpovědělo chod dnešní politické a společenské mašinérie, pro niž je charakteristická „mechanizace“ ideologického vědomí. Toto zmechanizované vědomí nedisponuje schopností nevyklouzat nové důležité problémy. Tím pádem se nepřizpůsobuje dobovým požadavkům a pouze mechanicky provádí „pseudologické“ a administrativní operace. V této době chybí ideolog, „individuální myslitel“⁹⁰, který by toto vědomí uměl spravovat a přizpůsobit potřebám společnosti. Dnešní ideologičtí vůdci jsou podle Sochora neosobní, protože jejich ideologické projevy nejsou dílem osobním, ale dílem stroje. „Autor či mluvčí, známý veřejnosti, je jen vědomým tlumočnickem mašinérie, která je pravým autorem, je jejím živým hlasem a personifikovaným způsobem.“⁹¹ Právě tomuto ideologickému zmechanizování neunikl ani marxismus. Ještě nedávno se zdálo, že tento ideologický mechanismus je na ústupu, že jde o správnou budoucí cestu. Do vědomí veřejnosti však pronikl poznatek, že socialismus má vážné problémy, které se snadno nevyřeší. Že tento vývoj byl a je falešnou nadějí. Proto tento ideologický stroj začíná znovu fungovat a zrychluje. Poukazuje to na další rozpory socialismu, který není schopný definovat své základní prvky, jež jsou dvojnásobné a snad i dvojsmyslné. Není schopný

⁸⁷ BARTOŠKA, K., *Z papírků*. Plamen, 1969, č. 3, s. 2–6.

⁸⁸ *ibid.*

⁸⁹ *ibid.*

⁹⁰ SOCHOR, L., *Ars Magna našich dnů*, Plamen, 1969, č. 3, s. 14–15.

⁹¹ *ibid.*

definovat, co je u nás levice a pravice nebo co jsou dnes protisocialistické jevy a síly. Tato slova nabývají protikladného významu, přejde-li se ze zmechanizované ideologie k vědecké analýze pojmů a konfrontují-li se s realitou. „Potíž je v tom, že všechny tyto věci, s nimiž operuje soudobé *Ars magna*, většinou skutečně existují, ale jinak, než to hlásá vulgární ideologické vědomí.“⁹²

3.3.2 Kýč v soudobé literatuře

Literárním tématem, přesněji kýčem v literatuře se v článku *Masová distribuce kýče aneb o jednom románu pod čarou* v Pitevně Plamene zabývá Aleš Haman. Na románu Jiřího Plachetky „Člověk jde domů“ ukazuje kýčovitou řeč, která se tváří jako „vysoké umění“. Na ukázkou cituje úryvek z jeho díla: „Chata pro dva, těsná pro otlé, naboby s velkými zavazadly, ale dosti prostorná pro trampské vydání dvou zamilovaných, skýtala jim za žhavého denního znoje i za chladných knižních útulek přímo rajskej.“⁹³ Jeho román látkově čerpá z padesátých let, podle Hamana ještě ohleduplně označovaných jako doba „jistých deformací“ socialismu. „Avšak – co je horší, autor zachovává (samozřejmě neúmyslně) i onen černobílý schematismus, jenž vyznačoval oficiální umění, a zvláště literaturu (a tu zase zejména prózu) právě v onom deformovaném období.“⁹⁴ V tomto Plachetkově pojetí se projevuje právě kýčovitost, která mu brání proniknout pod povrch živých jevů. Kvůli chudobě básnického prožitku používá okázalou stylizaci. Vzniká kýč, který se lacině podbízí a kazí tak estetický vkus čtenáře, mělkostí zanechává ve čtenáři předsudky o jednoduchosti životních problémů, které jsou zde „zredukovány do schematických formulek“⁹⁵. Tím tento román upevňuje falešná oficiální hesla padesátých let, která bývala vtěsnána do vědomí lidí v této době.

3.3.3 Próza a poezie třetího čísla

Třetí číslo je věnováno próze Jaroslava Putíka, kterého představuje Bohuslav Balajka v článku *Ve znamení Jaroslava Putíka – Nepatetický moralista*. Je zde publikována Putíkova tvorba, například *První řádky*, *Místa našich srdcí* či *Premiéra*. Dále prozaickými texty přispívají Bohuslav Březovský, Jiří R. Pick, Vladimír Körner, Karel

⁹² SOCHOR, L., *Ars Magna našich dnů*, Plamen, 1969, č. 3, s. 14–15.

⁹³ HAMAN, A., *Masová distribuce kýče aneb o jednom románu pod čarou*, Plamen, 1969, č. 3, s. 104–105.

⁹⁴ *ibid.*

⁹⁵ *ibid.*

Konrád, Josef Cigoš. Poezii zde publikují Robert Desnos, Miroslav Bureš, Jana Moravcová a také Ján G. Beer. Publikovány jsou zde také fotografie koláží Jiřího Koláře.

3.4 Čtvrté číslo

3.4.1 Význam a moc slov

To, že slova mají velkou moc, se ověřilo vždy, když byla u moci určitá ideologie. Naposledy se o tom člověk přesvědčil v 50. letech, kdy ideologická hesla patřila do podvědomí většiny obyvatel. Karel Kosík v článku *Váha slov* přemýšlí nad tímto problémem, jak stěžejní význam slova mají a jaký mají vliv na realitu. Spisovatel nebere slova na lehkou váhu, protože si jejich váhu dobře uvědomuje. V případě zastírání pravdy a nepravdy je spisovatelovým posláním bránit skutečný smysl slov a odkrývat jejich významy. To by mělo být i smyslem polemiky, ve které by spisovatelé měli odhalovat nejasné a skryté. Kosík se zaměřuje na polemickou stat' Václava Havla „Český úděl?“, v němž obviňuje autora z lehkovážnosti, s jakou zachází se slovy, a tím zbavuje polemiku „objektivního smyslu a degraduje ji na osobní předvádění“⁹⁶. V ní Havel proti sobě klade srpen 1968 a únor 1969 jako „uzavřenou minulost a otevřenou přítomnost“⁹⁷. Srpen 1968 nemůže být považován za uzavřený, jestliže pořád ovlivňuje a zasahuje do myšlenek dneška. Pokud je srpen 68 chápán jako souhrn gest a slov, může se tato doba považovat za uzavřenou minulost. Jenže tato gesta a slova vyjadřovala lidová hnutí, která tím dostala dějinný smysl. Tato slova utvářela realitu, díky nim se dělnická třída změnila „z objektu byrokratické manipulace ve skutečný subjekt politického dění“⁹⁸. Kdyby tedy srpen 68 byl uzavřenou minulostí, dělnická třída by musela zůstat v roli manipulovatelného objektu. Je to doba dosud otevřená, dokud se nevzdají politické síly socialistické obrody. „Přítomnost je otevřena dříve, než začínáme vidět nebo jednat nezávisle na pohledu a jednání. Této představě vůbec nepřichází na mysl, že teprve naše jednání, vidění a myšlení otvírá přítomnost a že tedy na tom, jací jsme a kdo jsme, závisí, zda přítomnost je otevřena, nebo uzavřena.“⁹⁹ Je to otevřená přítomnost do té doby, co bude bránit tomu, aby se ze srpna 68 stala uzavřená minulost. Zkreslený pohled na vztah mezi přítomností a minulostí je také součástí Havlovy představy o dějinách týkajících se „československého jara“. Podle Havla v srpnu 1968 chtělo Československo zavést svobodu slova a zastavit zvlášť tajné policie. Chtělo zavést věci, které jsou považované v civilizovaném světě za normální, proto toto období nazývá normalizací. Kosík uvádí, že slovo „znormalizovat“ používá nevhodně, nevystihuje dobu srpna, ale mohlo by

⁹⁶ KOSÍK, K., *Váha slov*, Plamen, 1969, č. 4, s. 16–17.

⁹⁷ *ibid.*

⁹⁸ *ibid.*

⁹⁹ *ibid.*

sloužit pro jakýkoliv boj za svobodu. Nevystihuje ani úsilí společnosti vzešlé z československého jara, která nechtěla být jen „normálně a zdravě fungujícím společenským organismem“¹⁰⁰. Chtěla být „opravdovou socialistickou společností, negující jak kapitalismus, tak stalinismus“¹⁰¹. Střetávají se zde různé názory o představě budoucnosti Československa. Je zřejmá snaha zachovat socialistický systém, vylepšit ho, aby mohl konečně splňovat původní socialistické ideje. V to mělo vyústit dění před srpnovou invazí, která tak zmařila tyto pokusy. Na druhou stranu se ozývají i hlasy, například právě Havlovy, které jsou skeptické k celému socialistickému vývoji Československa a volají po změně režimu.

3.4.2 Otázky nad vývojem nové levice

Vývoji socialismu v Československu je věnován také článek *Nová evropská levice*, v němž J. Šiklová, F. Šamalík, P. Pithart, L. Nový, J. Zumr, F. Červinka a K. Kosík představují své návrhy, kam by podle nich měl vývoj nové levice směřovat. Snaží se novou levici charakterizovat a to přináší plno otazníků. Nejprve je třeba vyřešit metodologické otázky, poté se lze věnovat obsahovým problémům. Jako charakteristický uvádějí například negativní vztah k etablované moci. Nová levice se staví proti určitým formám moci, ale i proti celku řecko-latinsko-evropské civilizace. Podle autorů je nová levice barbarská reakce na moderní civilizaci a svědčí o selhání tradiční levice. Přináší „univerzalistickou alternativu osvobození člověka“¹⁰². Musí také přistoupit k tomu, že revoluce není „permanentní reorganizace, ani permanentní hysterizování společnosti“¹⁰³, tímto způsobem se zastírá podstata revoluce. „Levice proto musí kritizovat mýty a ideologie starého světa, ale současně pěstovat u sebe takový stupeň kritičnosti, jasnozřivosti a nezaújatého vidění, aby nepodlehla vlastním mýtům a ideologiím.“¹⁰⁴

3.4.3 Pozůstatky schematismu 50. let v československé literatuře

Na tezi, že padesátá léta stále ovlivňují současnou literaturu, se zaměřil Aleš Haman v *Pitevně Plamene – Půl kila nudy*. Rozebírá knihu Ivana Kříže „Pravda o zkáze

¹⁰⁰ KOSÍK, K., *Váha slov*, Plamen, 1969, č. 4, s. 16–17.

¹⁰¹ *ibid.*

¹⁰² ŠIKLOVÁ, J., F. ŠAMALÍK, P. PITHART, L. NOVÝ, J. ZUMR, F. ČERVINKA, K. KOSÍK, *Nová evropská levice*, Plamen, č. 4, s. 9–15.

¹⁰³ *ibid.*

¹⁰⁴ *ibid.*

sodomy“, kterou označuje zbytečně dlouhou, skrývajícím „monotonií“ pod atraktivně vypadajícím dějem. Ukazuje na ní, že v určité části československé prózy se nacházejí stále předsudky socialistického realismu padesátých let, který se vyznačuje právě nedostatkem tvůrčí bezprostřednosti, jenž byl zdrojem schematismu. Netýká se to jen Křížova díla, ale i dalších autorů „zasažených odosobňující infekcí dogmatismu“¹⁰⁵. U Kříže je to prezentováno jeho uměleckým subjektem, který je spjatý s mravní šlechtností vládnoucí moci. Na tomto sepětí stojí obec, lid i pravda. Absolutizovaná morálka je pro něj vším, subjekt je ovládán předsudkem absolutistického vidění světa, jež dělí společnost na vládnoucí elitu, která jediná vidí „pravdu“, a na ostatní, kteří jsou touto elitou ovládnuti. Manifestuje se zde autorova „poplatnost falešnému vědomí přítomnosti (nebo vlastně už minulosti)“¹⁰⁶. Neautentičnost a vnějškovost nutí autora používat efekty, které však mají jiný efekt, než autor zamýšlel. Originalita a bezprostřednost díla spočívají v pravém požitku uměleckého subjektu. „Proto je umění tvorbou a básnictví uměním a nikoli řemeslem, proto se mu nelze naučit. Bohužel v naší próze se pod egidou angažované literatury, suplující ideologickou, politickou propagandu, uplatňují převážně snaživí řemeslníci.“¹⁰⁷

3.4.4 Ukázka soudobých tendencí moderního básnictví

Některé články opouštějí aktuální politickou problematiku a zaměřují se na odbornou literární tematiku a osvětlení čtenáře v této literární rovině. Zřetelně vzdělávací charakter má například článek Antonína Bartuška *Poezie vztahů a vztahy v poezii*, v němž představuje čtenáři soudobé tendence moderního básnictví. Dokladem vzrůstajícího zájmu o základy moderního básnictví je vznik několika studií soustředících se na různé aspekty situace současné poezie, například studie Karla Bodláka, Aleše Hamana nebo Miloše Dvořáka. V soudobé poezii po výrazové stránce převládají dva velké proudy – poezie tradiční a netradiční. Tradiční poezie je charakteristická dvěma hlavními tendencemi, sémantickou a imaginativní. Vztahem tvůrčího subjektu k realitě je možné ještě vymezit jiné skupiny. První je poezie konfesijní, tedy poezie základních principů lidské existence, v níž převažuje osobní výpověď a subjekt se vyznává ze svých zážitků a vztahů. Oproti tomu je poezie projektivní, pro kterou je charakteristické její východisko ze společenské skutečnosti, subjekt se projektuje do společenské reality, která

¹⁰⁵ HAMAN, A., *Půl kila nudy*, Plamen, 1969, č. 4, s. 94–95.

¹⁰⁶ *ibid.*

¹⁰⁷ *ibid.*

vystupuje do popředí a je povyšována do polohy obecné. Poezie netradičního výrazu představuje poezii jazykového, materiálového a formálního experimentu, tzv. básnický experiment, který se rozvíjí v poloze optické, auditivní a sémantické. Podle Bartuška se poezie vztahů prolíná celou současnou básnickou tvorbou, liší se v tom, jak moc v jednotlivých dílech proniká do hloubky. Motivy mezilidských vztahů zobrazovaných v dnešní poezii indikují, že tyto vztahy nejsou v pořádku. Problémem je ale komplikovanost lidských vztahů, která je často neumožňuje vyjádřit umělecky adekvátně. Závisí především na tom, jestli se tohoto druhu poezie ujímá opravdový básník, který ji povznáší na vyšší úroveň, jako například Šiktanc, Zábranská a Kabeš.

3.4.5 Próza a poezie čtvrtého čísla

Čtvrté číslo se věnuje prozaické tvorbě Petra Karvaše, o němž se rozepisuje Břetislav Truhlář v článku *Glosa o Petru Karvašovi*, který vyzdvihuje jeho konstruktivismus, schopnost kontrapunktu, paralely a mnohvrstevné myšlení. Z Karvašova díla jsou publikovány *Uzel gordický* a *Zbytečný poplach*. Prózou dále přispěli M. Vaculík, H. Prošková, M. Hoznauer, Norbert Frýd, André Maurois a Jan Werich. Poezii publikoval Ibiš, otištěna je zde také poezie Anny Achmatovové.

3.5 Páté číslo

V pátém čísle je výběr článků zřetelně zredukován a neotevívá se zde žádné důležité literární ani politické téma. Čtenáři je představeno několik různorodých článků, například se mu otevírají dveře do světa moderní architektury, dotýká se také tematiky „masového čtení“ nebo jsou mu představena některá soudobá i dávno minulá literární díla a jejich autoři.

3.5.1 Úvaha nad stopami vývoje architektury v současném světě

Architektonická díla mají daleko hlubší význam, než si mnozí lidé uvědomují. Představují spojení s minulými generacemi, mezi rozdílnými kulturami a tudíž i životy. Pavel Korčák představuje čtenáři tuto tematiku, v článku *Architektura minulosti v životě současnosti* se zabývá samou podstatou architektonického uměleckého díla a jeho vlivem na další generace. Právě v uměleckém díle je možné odhalit cítění i myšlení minulých generací. Ty do něj vkládají své přesvědčení, kterým vyjadřují postoje ke světu. Architektonické dílo přežívá, začleňuje se do nové skutečnosti a přitom vypovídá i o době svého vzniku. Právě na památkách, které byly obnoveny se záměrem „zpřítomnit architektonické dílo minulosti“¹⁰⁸ je možné nejlépe prezentovat vztah nadčasovosti a dobovosti toho díla. Ti, kteří toto dílo přetvářejí, vyjadřují svůj postoj k dílu svých předchůdců, dílo je tedy svědectvím o vztahu lidí k vlastní minulé kultuře. Je v něm možné najít svědectví své doby, je zrcadlem lidského kolektivu a prostředkem lidského sebeuvědomění. „Jakmile pak lidé počnou díla minulosti v jejich dochovaných formách nějak měnit a upravovat, dostává se vztah člověka a díla do nové polohy. Člověk si pak může na konkrétních projevech své doby uvědomit, jaký je vztah přítomnosti k hmotné kultuře minulosti.“¹⁰⁹ Tvůrčí činy předchůdců se stávají inspirativním „poutem sounáležitosti“¹¹⁰. Při přetváření těchto děl nezáleží jen na jejich obnově, je třeba je opět začleňovat do praktického života a k tomu je třeba značné teoretické přípravy, aby se nenaplnila obava, že předchůdci zanechali dědictví, „jemuž jsme nedorostli a na něž ke své vlastní škodě nestačíme“¹¹¹.

¹⁰⁸ KORČÁK, P., *Architektura minulosti v životě současnosti*, Plamen, 1969, č. 5, s. 101–102.

¹⁰⁹ ibid.

¹¹⁰ ibid.

¹¹¹ ibid.

3.5.2 Koncept masového čtení

„Masovým“ čtenářem, celkovým konceptem „masového“ čtení a tím, jaké má dopady na literární kulturu dneška, se zabývá Aleš Haman v článku *Pro koho nebo – pro co?* v *Pitevně Plamene*. Označení „masové“ se týká průměrných děl, která jsou psána podle aktuální čtenářské „poptávky“, oblíbených témat a vyžadovaných zvyklostí. Jako příklad Haman uvádí dílo Jarmily Loukotkové „Pro koho krev“, v němž autorka čerpá z optimismu padesátých let, který není možné prolomit ani dočasnou porážkou, protože má „nezlomnou víru ve vítězství sociální spravedlnosti“¹¹². Podle něj čtenář v tomto typu literatury nachází zábavu, dobrodružství, psychologii i historické poučení, ale umění samo „jakožto manifestace živého lidského sebevědomí“¹¹³ však zůstává stranou. Tyto romány spoléhají na konvence, rutinu a povrchní vkus. „Rutinovanost“ se projevuje zejména v obrazně stylové výstavbě textu. Ta pak připomíná schematismus socialistického realismu, odkazuje k tradici druhořadé literatury, která „používá jazyka jako konvenčního sdělovacího nástroje v mylné představě, že vznešené ideje ho prodchnou básnickou silou“¹¹⁴. Tento falešný idealismus – myšlenka, že oceněním správné idey dojde i k odpovídajícímu formálnímu vyjádření, je zdrojem plochosti díla. Loukotková zobrazuje člověka ochuzeného konvenčními předsudky, které jí přidávají na popularitě, protože čtenáři bez vyšších nároků předkládá to, na co je zvyklý. Autoři tohoto typu se nesnaží najít podstatu bytí, přijímají konvence a pracují s nimi jako s danými věcmi. Tímto způsobem vznikají literární díla, která přeměňují umění v tržní zboží. „Čím více se tyto výtvořiny vzdalují umělecké hodnotě, tím méně odpovídají na otázku – pro koho, zato tím více uspokojují autorskou starost – pro co.“¹¹⁵

3.5.3 Literární osobnost jako vzor

Představovat různé literární osobnosti a seznamovat tak čtenáře s významnými díly a vlivy, které na literaturu měly, je jednou ze základních úloh literárního časopisu. Životopisnou studii s názvem *Hugo von Hofmannsthal* sepisuje také Oskar Kosta. Zaměřuje se v ní na stejnojmenného spisovatele a jeho dílo, které podalo svědectví o rozkladu rakousko-uherské monarchie. Jeho tvorba byla na začátku poznamenaná dekadencí a po celou dobu naplněná „hlubokou melancholií nezadržitelného rozpadu“¹¹⁶.

¹¹² HAMAN, A., *Pro koho nebo – pro co?*, Plamen, 1969, č. 5, s. 107–108.

¹¹³ *ibid.*

¹¹⁴ *ibid.*

¹¹⁵ *ibid.*

¹¹⁶ KOSTA, O., *Hugo von Hofmannsthal*, Plamen, 1969, č. 5, s. 61–68.

Nepodlehl, na rozdíl od jiných spisovatelů stejného zaměření, vlivu impresionistického zážitku kultury, která zaniká a je bez jediné jistoty. Utíkal před náporom událostí, které se mu hnusily a které přinášel imperialismus, do své vysněné básnické představy „o světě zušlechtěné lidskosti“¹¹⁷. Tento svět pro něj představovalo především Rakousko velkých Habsburků. Hofmannsthal nebyl schopen jasně vidět objektivní skutečnost své doby ve všech souvislostech. Kosta rozvádí dál vývoj jeho lyriky a dramatu, zaměřuje se na prvky formalismu a dekadence v jeho dílech a také na koncept rakušanství, který ovlivňoval Hofmannsthalovu tvorbu. Karel Milota v článku *Cesta do ticha* zase představuje Jana Skácela a jeho poezii. „Kázeň, málomluvnost. Opravdovost. Zkratka, zámlka, přesnost, úspornost. Nesentimentálnost, mužnost, sukovitost. Prostota. Moudrost a životní klad.“¹¹⁸ Autor začíná článek těmito slovy, která jsou charakteristická pro Skácelovu poezii. Zaměřuje se a rozebírá jeho typ „zámlkovitosti“. Snaží se představit muže, který věří ve slova a jeho možnosti.

3.5.4 Próza a poezie pátého čísla

Poslední číslo je věnované prozaické tvorbě Ivana Klímy, kterého čtenáři představuje Ivo Fencl ve článku *Dvojí půlobrat Ivana Klímy*, v němž uvádí, že uveřejněním své románové prvotiny se odlišil od svých současníků tematicky, v „emancipování paradoxu člověka a dějin“¹¹⁹ i svým smyslem pro vizi budoucnosti. Z Klímovy tvorby je zde například *Jak jsem spisovatel*, *Malomocní* nebo *Jak si závidí lidé*. Další prozaické příspěvky publikovali Ján Beňo, Věra Kalábová a Norbert Frýd. Poezií přispěli Karel Milota a Ivan Mojík.

¹¹⁷ KOSTA, O., *Hugo von Hofmannsthal*, Plamen, 1969, č. 5, s. 61–68.

¹¹⁸ MILOTA, K., *Cesta do ticha*, Plamen, 1969, č. 5, s. 94–98.

¹¹⁹ FENCL, I., *Dvojí půlobrat Ivana Klímy*, Plamen, 1969, č. 5, s. 113–116.

Časopis ukončuje svůj chod právě pátým číslem v roce 1969. Je zřetelné, že redaktoři se snaží od srpnové invaze pokračovat v publikování dál, s určitou nadějí na změnu v socialistickém systému. S nadějí, že Plamen přežije i měnící se politickou situaci. Společnost stále věřila v reformy a odpor proti okupaci.¹²⁰ Od jara 1969 bylo zřejmé, že nové vedení státu považuje média za významný faktor stabilizace poměrů po pražském jaru a že se je pro úspěšné uklidnění poměrů bude snažit rychle dostat pod kontrolu. Pro KSČ bylo nezbytné, zajistit si ideový vliv na tisk, rozhlas i televizi, aby mohla plnit úlohu vedoucí politické síly. Zrušena byla tedy periodika, která nejintenzivněji zastupovala proreformní postoje a myšlení. Po deseti letech publikování je Plamen přes různá očekávání doopravdy ukončen zároveň s dalšími časopisy jako Listy, Reportér, Zítřek, Studentské listy, My 69, Tvář a další.¹²¹ Mezi prvním a posledním rokem publikování časopisu je zřejmý razantní vývoj týkající se změny politického zaujetí a hodnot, které výrazně tvoří obsahovou náplň časopisu. První ročník pokračuje v tradičních přesvědčeních literatury 50. let, kdy je na prvním místě hledání vyhovující literární formy, hrdiny a splnění výchovné funkce, která náleží spisovateli. Redaktoři přispívají tematickými články, které mají povzbuzovat čtenářovo uvědomění si své příslušnosti a povinnosti k budování socialistického státu, a zároveň mají rozvíjet socialistickou kulturu. V posledním ročníku se situace celkově mění, k čemuž přispěla hlavně srpnová invaze a přerušování politického a kulturního vývoje, který zde do té doby panoval. V člancích se projevuje tento pocit vyprchaného nadšení, skepse a zrady. Autoři upouštějí od politického diktátu, otevírají témata, která by byla před deseti lety nepřipustná, i přes hrozící potrestání své drzé upřímnosti. Snaží se vybudovat novou cestu socialismu, očistit se od mylných představ stalinismu a literárních povinností a dogmat padesátých let. Snaží se najít způsob, kterým by spojili ideje socialismu se svobodou člověka a možnostmi se otevřeně vyjadřovat. Redaktoři chtěli otevřít oči svým čtenářům, chtěli, aby Československo našlo správnou cestu naplnění všech těchto ideálů. Avšak v době začátku normalizace nepřipadá tento pokus v úvahu. Plamen tím, že autorům poskytl prostor upřímně vyjádřit obavy týkající se soudobého dění, se tak zařadil mezi periodika, která vybočovala ze skupiny kontrolovaných a vládnoucí ideologií řízených

¹²⁰ KONČELÍK, J., P. ORSÁG, P. VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, 2010, s. 193.

¹²¹ BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*, 2011, s. 327.

listů.¹²² Kvůli pocitu ohrožení ze strany KSČ a možné snahy o omezení její moci je tak chod časopisu ukončen.

¹²² VEČEŘA, P., *Úvod do dějin tištěných médií*, 2015, s. 207.

4. Představy o budoucnosti z let 1967 a 1968 v kontrastu s srpnovým normalizačním vývojem

V důsledku posledního vývoje československé společnosti a kultury v letech 1967 a 1968 někteří autoři vytvářejí až utopické představy o budoucnosti jejich socialistické země. Většina z nich cítí, že nastane určitá změna. Přírozenou reakcí na toto neznámo je strach, který některé z nich pohání ve vymýšlení různých teorií o směřování tohoto vývoje a formování různých představ o správné „normalizaci“ československé společnosti. Autoři, a to zejména marxisticky smýšlející, jsou vykolejeni ze svých idylických představ o tom, že socialismus představuje dokonalou dobu, která se nepotřebuje vyvíjet dál. Redaktoři Plamene převážně obhajují staré hodnoty, zastávají se socialismu, ale s tímto vývojovým postupem nezbyvá než přehodnotit stará dogmata. Většina z nich pochopila, že jestliže má socialismus přežít tento vývojový milník, musí se přizpůsobit požadavkům doby a potřebám společnosti. Je třeba ho posunout na novou úroveň. Většina autorů začíná s hledáním příčin, podle nichž by mohli začít vymýšlet i východiska z této ideologické krize. Někteří jsou přesvědčeni, že do socialismu jsou třeba vštěpit některé demokratické hodnoty, jako je svoboda slova a jedince. Jiní jsou více nakloněni vědě a technice, ve kterých spatřují jedinou naději pro zajištění správného budoucího vývoje. A pak se objevují takoví, kteří nepřinášejí žádná východiska. Tito skeptici zvěstují zkázu naší civilizace, příčinu vidí v mladé prohnilé generaci, jež vyburcovala zkázný vývoj, který se nedá nijak zastavit a který bude mít katastrofální následky. V Plameni se v roce 1967 a 68 objevuje několik článků pojednávajících o vizi budoucnosti. Tyto úvahy je možno považovat za utopické vzhledem k tomu, že srpnová invaze a následná „opravdová“ normalizace smetla všechny tyto inovativní návrhy a představy a zavedla chod státu, kultury i společnosti do starých kolejí, bez jakýchkoliv změn týkajících se komunistické ideologie a socialismu v praxi. Tyto vize představují kontrast mezi myšlením před srpnem 1968 a následnou normalizační tendencí, která panovala a ovlivňovala společenské smýšlení a celkovou kulturu přes dalších dvacet let. Autoři se zaměřují na vývoj literatury, společnosti, ale i samotného Plamene.

Tyto vize se tedy promítají v několika rovinách – kulturní, společenské, politické, ekonomické i vědecké. Každá řeší tuto tematiku z určitého pohledu, všechny se ale v podstatě shodují v tom, že se snaží vyřešit budoucí vývoj. Vize se nesnaží podat přehled celé skutečné situace týkající se vývoje československého socialismu a společnosti. Jde o výtah těchto jednotlivých představ o ideálním stavu, který se zakládá na

několika Vláncích Plamene ročníku 1967 a 1968, snaží se načrtnout problematiku, ukázat různorodost výkladů a předpovědí a přiblížit se tak skutečným problémům řešeným v těchto letech relativní svobody. Do druhé poloviny 60. let vstupovala československá společnost se zkušeností z let předminulých, let „neupřímně prováděných rehabilitací politických zločinů 50. let“¹²³, stalinského dogmatismu a neuspokojující hospodářské politiky. V roce 1963 přineslo zvolení Alexandera Dubčeka do funkce tajemníka ÚV KSS „jisté uvolnění ideologických bariér a otevřenější diskuze v médiích“, díky tomu společnost v těchto letech nabývala nové víry v možnost změny.¹²⁴ Autoři tak mohli otevřít diskuzi, která ukazovala socialismus jako nedostatečný, a začít spekulovat o možnostech československé společnosti.

4.1 Vize první: Vědecko-technická revoluce

První velké téma se zaměřuje na autory, kteří se snažili k problémům zaostávání socialismu za skutečnými potřebami společnosti hledat vědeckou cestu a s tím spojené řešení. Téma vědecko-technické revoluce bylo podporováno rychlým rozvojem techniky, lidé, nejčastěji odborníci z vědecké sféry, kteří do určité míry rozuměli světu techniky a rozuměli závažnosti postupného zaostávání a úpadku víry v socialismus, se snažili vyslyšet volání po změně. Volání po reformách podpořila také hospodářská krize z let 1962–1964, která dala prostor diskuzím o ekonomických principech.¹²⁵ Autoři se proto snažili vytvořit koncept řešení tohoto problému, který by byl schopen podpořit socialismus, jenž se musel nutně inovovat. Socialismus vnímali jako moderní koncept, obrodu starých nefunkčních časů, z jejich pohledu tedy mohla tomuto problému jednoznačně pomoci moderní technika. Právě víra a pravděpodobně i strach z techniky je hnál k tomu, aby si člověk techniku podrobil, aby pracovala v jeho prospěch. Pro úspěšné překonání dosavadních problémů se měla společnost posunout na jinou úroveň, měla se vyvinout z industriální na takovou společnost, ve které by technologie, vhodný ekonomicko-hospodářský systém a udržování humanistických ideálů vedlo k obrodě socialismu. Ten by se stal dokonalejším a byl by schopen lépe kontrolovat chod společnosti. V Plameni v devátém čísle ročníku 1967 vychází článek Radovana Richty a Bedřicha Levčíka *Může být budoucnost plánovaná*¹²⁶. Autoři se shodují na představách

¹²³ KONČELÍK, J., P. ORSÁG, P. VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, 2010, s. 136.

¹²⁴ *ibid.*

¹²⁵ *ibid.*

¹²⁶ RICHTA, R., B. LEVČÍK, *Může být budoucnost plánovaná*, Plamen, 1967, č. 9, s. 32–40.

o budoucnosti podporované rozvojem techniky, díky níž bude společnost lépe kontrolovatelná a vývoj lépe plánovatelný. Sám R. Richta se tématem vědecko-technické revoluce zabýval ve svých dalších dílech, například *Člověk a technika v revoluci našich dnů*¹²⁷, *Vědecko-technická revoluce a marxismus*¹²⁸ nebo *Vědecko-technická revoluce a alternativy moderní civilizace*¹²⁹, a přispěl tak k rozvoji této teorie. Hlavním bodem je předpoklad, že civilizaci čeká plno změn základních civilizačních procesů. Právě tento iniciační proces přeměn nazývají autoři vědecko-technickou revolucí, je to zdroj snah o cílevědomé řízení procesů civilizace a dlouhodobé plánování vůbec.¹³⁰ Richta a Levčik i s ostatními autory podporujícími teorii vědecko-technické revoluce si jsou vědomi toho, že se československá společnost nevyvíjí podle původních představ a že zaostává za Západem, který by měla ve svém vlastním zájmu dohnat. V této době společnost funguje na dlouhodobých termínech perspektivního plánování, které jsou ovlivněny cyklem vědeckého poznání. Proto je podle nich nutné posunout socialismus dál, a to s pomocí vědy. Moderní věda má obrovskou moc, proto autoři naznačují, že je nezbytné mít technologie pod kontrolou, aby technika nemohla začít sloužit proti lidstvu. Věda a technika hýbou celým světem, proto si je člověk musí podmanit jako první. A podle autorů je to věda sama, která primárně vyžaduje vývoj lidských schopností ve prospěch správného vývoje. Tedy vývoje pod kontrolou člověka. Z článku tedy vyplývá, že základním krokem by mělo být vyhledání přístupu k cílevědomému společenskému řízení civilizačních procesů. Ty mají v době vědecko-technické revoluce otevřít a zajistit cestu lidské variantě technické civilizace.¹³¹ Mělo by tedy dojít k podstatné změně v postavení člověka ve světě výrobních sil, protože právě rozvoj těchto sil je důležitou podmínkou pokroku civilizace. Tento posun si zároveň vyžádá rozvinutí socialistických institucí, které se tak odliší od tradičního vývoje a změní se tak i socialistický životní styl. Ve své práci *Civilizace na rozcestí* Richta poukazuje na to, že změny, které sledoval a které panují v soudobé společnosti, svědčí o přítomnosti nového typu těchto civilizačních procesů a tudíž i o počátcích vědecko-technické revoluce. „Hloubka, rychlost a rozsah výrobních převratů, technických novot a vědeckých objevů ve světě nasvědčuje tomu, že se v současné době dostávají do pohybu procesy, které od základu

¹²⁷ RICHTA, R., *Člověk a technika v revoluci našich dnů*, 1963.

¹²⁸ RICHTA, R., *Vědecko-technická revoluce a marxismus*, Otázky míru a socialismu, 1963, č. 1.

¹²⁹ RICHTA, R., *Vědecko-technická revoluce a alternativy moderní civilizace*, Sociologický časopis/Czech Sociological review, 1968, č. 5.

¹³⁰ RICHTA, R., B. Levčik, *Může být budoucnost plánovaná*, Plamen, 1967, č. 9, s. 32–40.

¹³¹ *ibid.*

mění tradiční strukturu výrobních sil společnosti, materiální základnu lidského života a daleko přesahují hranice dosavadních výbojů civilizace vůbec.¹³² Vědecko-technická revoluce se postupně vynořuje na povrch každodenního života i přesto, že skutečnost je stále ovlivněna tradiční industrializací a jejími hodnotami, které jsou do společnosti vštěpovány dlouhou řadu let. Technika je sama o sobě budoucnost, protože člověka osvobozuje. „Čím víc člověk přestává dělat to, co za sebe může nechat dělat své výtvoř, tím víc se mu otevírají prostory, které by pro něj byly vůbec nedostupné bez základny jeho vlastního díla.“¹³³ K těmto autorům se přidává také Miroslav Jodl, který ve dvanáctém čísle ročníku 1967 publikuje článek *Společnost, ve které žijeme*¹³⁴. Ten je toho názoru, že ve sféře vědecké a ekonomicko-hospodářské se nacházejí možnosti k překonání problémů, se kterými se socialismus potýká. V kulturní sféře probíhá vzestup nových generačních vrstev značně rychle, postup ve sféře politické a hospodářské ale trvá daleko pomaleji. Celý společenský systém musí být optimálně funkční a musí si vytvořit perspektivy. Úroveň funkčnosti systému ale neodpovídá situaci a je znepokojivá, výsledkem jsou pak vážné nedostatky, jako vědomí zaostalosti a nedosažení toho, čeho se dosáhnout mohlo. Výsledkem je labilní stav hodnotového systému, lidé nemají stejné zájmy a nemohou tak mít ani stejný hodnotový svět. Každá společnost však musí mít určité hodnoty, které ji sjednocují a vytvářejí tak podmínky k soužití a spolupráci, k fungování systému. Tudiž jsou za úpadkem jednak hodnoty společnosti, jednak vývoj, který se nesl ve špatném duchu. Socialismus nebyl schopen předstihnout tyto problémy, které teď vyplývají na povrch. Autoři těchto vizí o vědecko-technické revoluci hledají s řešením zároveň i příčiny, chtějí na ně poukázat, aby si člověk uvědomil, že budoucí vývoj závisí na nalezení správného řešení a včasného plánování. Tyto vize staví na předpokladu, že socialismus sám o sobě funguje, jen okolnosti zabraňují tomu, aby nefungoval v Československu. V této době nezbývá, než za každou cenu programovat vědecký a technický vzestup. Zfunkčnění hospodářského systému tak bude moct ovlivnit systém hodnotový, hodnoty se napraví a s vývojem technologií vědecko-technické revoluce dosáhne socialismus obrody.¹³⁵ Tak vědecko-technická revoluce přispěje k tvorbě smysluplnosti člověka a společnosti.

¹³² RICHTA, R., *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce*, 1966.

¹³³ *ibid.*

¹³⁴ JODL, M., *Společnost, ve které žijeme*, Plamen, 1967, č. 12, s. 97–98.

¹³⁵ *ibid.*

Teorii vědecko-technické revoluce jako jediného východiska z krize socialistických hodnot potvrzuje také Vladimír Mináč v článku *Budoucnost – co s ní?*¹³⁶, který vyšel v druhém čísle ročníku 1968. Této vizi se věnuje také v eseji *Tu žije národ*¹³⁷, ve které opět uvažuje nad podstatou budoucí společnosti a jejím vhodným směřováním. Jeho teze staví na tvrzení, že socialistické zásady v praxi nefungují, jediným řešením socialismu je tak jediné vědecko-technická revoluce. Pozůstatky průmyslové revoluce jsou pořád přítomné a dosud negativně ovlivňují vývoj, který je třeba vést v jiné, technologické rovině. Dříve byla budoucnost vnímána jako východisko. Marxisté jako „boží lidé“ nepřemýšleli o budoucnosti, podle nich bylo všechno, minulost i budoucnost, jasné a určité, vše vlastně bylo již určeno. Z dějin byl tedy vyloučen lidský moment, zredukoval se na zanedbatelný prvek. Navzdory tomuto zjednodušení člověk i nadále utvářel dějiny, i přesto, že z nich byl téměř teoreticky vyloučen.¹³⁸ Člověk ale měl a má možnost poznat společnost, díky které si může uvědomit svůj stav a tak překročit svou nedostatečnost a jiná omezení. Právě toto poznání může být rozhodujícím dějnotvorným činitelem. Mináč marxismus vidí jako jediný směr, který má v současném světě možnost komplexního vidění, a proto je třeba pracovat na možných východiscích z jeho krize. Podle jeho vize by se tedy lidé měli pokusit o celkový a úplný pohled na současnost, protože marxistická epocha přináší možnost východiska, které přichází právě s rozvojem techniky a vědy a se socialistickou praxí. Technika je jednou z podmínek osvobození člověka a právě její nahromadění v její nedokonalé podobě se stalo jednou z příčin krize této doby. Vědecko-technická revoluce je východiskem ze současné krize a ze zdlouhavého uvažování o budoucnosti, je humanistickou alternativou a důležitou podmínkou pro socialismus. Právě nedostatečnost rozvoje vědy ohrožuje budoucí vývoj, a proto by se věda měla stát hlavním nástrojem společnosti, podpořit tak revoluci technologií.

Vize vědecko-technické revoluce se však nesetkala pouze s kladnými ohlasy, příkladem toho je kritický postoj Karla Kosíka, který publikoval v Literárních listech článek *Krize socialismu*¹³⁹. Vědci v této době tvrdí, že socialismus je vědecky řízená společnost, jejíž budoucnost se spojuje s vědeckotechnickou revolucí. Kosík uvádí, že je třeba o tom pochybovat. „Termín vědecko-technická revoluce je mystifikací, která

¹³⁶ MINÁČ, V., *Budoucnost – co s ní?*, Plamen, 1968, č. 2, s. 1–4.

¹³⁷ MINÁČ, V., *Tu žije národ*, Bratislava, Smena, 1982.

¹³⁸ MINÁČ, V., *Budoucnost – co s ní?*, Plamen, 1968, č. 2, s. 1–4.

¹³⁹ KOSÍK, K., *Krize socialismu*, Literární listy, 1968, č. 12, s. 3.

zakrývá skutečné problémy moderní vědy, moderní techniky a moderní (socialistické revoluce).¹⁴⁰ Ideologové vědecko-technické revoluce spojují socialismus se svou vidinou budoucnosti, ve které převážná část obyvatelstva bude zaměstnána vědeckou prací. Vědci mohou své povolání efektivně vykonávat i bez jasného vědomí smyslu vědy. Aby mohla věda fungovat jako masová záležitost, je však třeba si osvojit zcela odborné znalosti, jako v jakémkoliv jiném povolání. To je ovšem nerealizovatelný koncept. Představa společnosti, složené převážně z vědců, by proto měla spíše podněcovat ke kritickému zamyšlení nad smyslem soudobé vědy než být záminkou k ideologickému maskování společenských rozporů. Místo řešení se podporují zase další formy ideologie, přesto, že kulturu a společnost je třeba „deideologizovat“¹⁴¹ k dosažení nějakého pokroku. Společným základem vědy a techniky je rozvržení skutečnosti, v němž se svět prakticky i teoreticky přeměňuje na objekt. „Základem moderní vědy a techniky je technický rozum, přeměňující skutečnost (bytí) na zajištěný, přehlednutelný a manipulovatelný objekt.“¹⁴² To ukazuje nekritickou víru v moc techniky a strach, že věda si podmaní člověka. Nadvláda techniky nad lidstvem neznamena nadvládu strojů, ale lidské uvědomění si nebezpečí, které hrozí, jestliže se technický rozum ztotožní s tím lidským a jestliže „ovládnou lidskou skutečnost natolik, že všechno netechnické, nedisponovatelné, nepropočitatelné a nemanipulovatelné postaví proti sobě a proti člověku jako ne-rozum“¹⁴³. Moderní socialismus je nepředstavitelný bez rozvinuté techniky, ale ta se může obrátit proti němu.

Vytváření vize budoucnosti zaměřené na rozvoj vědy a technologií se týká hned několika autorů, kteří tuto teorii rozváděli v různých mezích. R. Richta a B. Levčik svou teorii zakládají na nových změnách civilizačních procesů, které představují právě vědeckotechnickou revoluci, podle které dále rozvíjí podklady pro moderní vývoj společnosti. Tato revoluce má zaručit posun civilizace na novou technickou úroveň, která zajistí budoucnost tím, že si technologii podmaní ve svůj prospěch a tak si zajistí vyspělejší životní úroveň. M. Jodl spatřuje ve vědecko-technické revoluci možnosti napravení soudobých hodnot, které závisí na fungování systému a tak i společnosti. Rozvojem a zfunkčněním vědecké, technické a hospodářské sféry se přispěje tudíž ke zfunkčnění hodnot lidského společenství. V. Mináč shledává problém v nedostatečném

¹⁴⁰ KOSÍK, K., *Krise socialismu*, Literární listy, 1968, č. 12, s. 3.

¹⁴¹ SEDLÁK, J., *Ke zvláštnostem komunistické ideologie*, In: *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*, 2002, s. 166.

¹⁴² KOSÍK, K., *Krise socialismu*, Literární listy, 1968, č. 12, s. 3.

¹⁴³ *ibid.*

fungování socialismu, jehož hodnoty je třeba podepřít něčím jiným, pevnějším – tedy vědou a technikou. Na nich se dá vystavět nový a fungující systém, který bude podporován vědeckým a technickým růstem. Všichni tito autoři se shodli na posunutí hranic socialismu umožněným rozvojem moderní techniky a oproštěním se od zastaralých industriálních hodnot, které vývoj pouze zpomalují. Touha po řešení autory hnala k vytvoření této v jejich době futuristické teorie o vědecko-technické revoluci jako nástroji k povznesení civilizace na vyspělou technologickou úroveň. Tato teorie měla změnit nejen představu socialismu samotného, ale i vnímání československého národa ve světě. Idylické představy o vývoji a přerodu společnosti v pojetí vědecko-technické revoluce se v této době však neuskutečňují. Srpnová invaze a normalizace tyto plány ekonomicky ani technicky nebyly schopné uskutečnit. Je ale možné považovat tyto názory o budoucím technologickém vývoji za předzvěst naší současnosti, kterou v podstatě tvoří informační společnost fungující zejména na nejrůznějších technologiích spojených s vědeckým pokrokem.

4.2 Vize druhá: Literatura jako záruka vývoje

V roce 1967 se odehrávají důležité události, které mají značný vliv na vývoj československé společnosti a zejména literatury samotné. Zásadní událostí byl čtvrtý Sjezd svazu československých spisovatelů, na kterém promluvila řada autorů, kteří přednesli návrhy na změny kulturní i politické. Zdůraznili tím potřebu změny v mnoha rovinách života člověka. Tyto změny by měly ovlivnit i literaturu, která také souvisí se změnami právě v těchto jiných sférách. Politické události, které se v těchto letech nesly v uvolňujícím stylu, ovlivnily také postoj mnoha autorů a tím i jejich děl, která zase měla vliv na čtenáře a mohla tedy šířit toto uvolnění a rozdílné myšlenky dál. Někteří autoři ale s tímto způsobem používání literatury jako nástroje k něčemu jinému, tedy politickému, nesouhlasili. Jejich představa byla užívat literaturu pro literaturu samou, zaměřit se na její vývoj, který nesouvisí s kulturními událostmi té doby. Literatura by se měla soustředit na socialistické, nebo přesněji marxistické ideály, které ji mohou posouvat dál, mohou zajistit spolupráci více socialistických národů a tím i řešit soudobou krizi socialismu. Je třeba se „vyrovnat s destruktivními teoretickými tendencemi a systémy a obhájit základní principy a kritéria marxistického přístupu k literatuře, základní hodnoty a smysl historického směřování české socialistické literatury“¹⁴⁴. Jiří

¹⁴⁴ HÁJEK, J., *Konfrontace*, 1972, s. 199.

Hájek jako hlavní propagátor této vize, která vidí literaturu jako jediný způsob oproštění se od problémů sužujících jeho dobu, se této představě věnuje v několika člancích publikovaných v *Plameni*, ale také v samostatné práci *Lidská situace*¹⁴⁵. Právě kvůli tomu, že ČSR v letech 1967 a 1968 zažívá plno významných událostí a také jubileí týkajících se její historie, poukazuje Hájek na nutnost řešit otázky, které se nahromadily ve vývojovém procesu československé literatury za poslední léta. Ideová krize, která na konci 60. let prochází celým společenským a kulturním životem a českou literaturou, musí být objasněna.¹⁴⁶ V roce 1968 publikuje v *Plameni* článek *100+1*¹⁴⁷, který má jeho tezi potvrdit. „Literatura se nedělá a o jejích osudech se nerozhoduje na sjezdech spisovatelů, nýbrž u psacích stolů, v časopisech a nakladatelstvích.“¹⁴⁸ Zároveň Hájek odkazuje na svou stať *Našim přátelům na západě*¹⁴⁹, v níž odkrývá téma, ve kterém se zabývá podobnými myšlenkami a které podporuje jeho současnou vizi. Snaží se v ní objasnit, že předmětem sporu na sjezdu spisovatelů nebyla literární díla a tendence, ale společenské a kulturně politické otázky, a právě proto sjezdy nejsou důležité v otázce vývoje literatury. Podle něj autoři, kteří nejsou schopni se shodnout na jednotném řešení, by se měli sejít alespoň v zájmu o literaturu samotnou a jejích podmínkách a možnostech. „Dohodneme-li se alespoň na tom, bude to první krok k normalizaci literárního života.“¹⁵⁰ Hájek se vždy snažil být sjednotitelem rozdílných proudů, proto pro něj bylo důležité najít řešení, které spatřoval v dobách minulých, v obrození marxistické literatury. Té literatury, která mohla vést celou společnost lepším směrem. Pro společnost a pro čtenáře nebudou nakonec rozhodující spory kolem literatury, ale hodnota děl, která by měla být předmětem zájmu. „Doby, kdy váží ta či ona gesta nebo kulturně politické postoje víc než literární tvorba, jsou jen přechodná, pro literaturu nepříznivá vybočení z normálu.“¹⁵¹ Poukazuje, že v této době je nutný právě určitý typ normalizace. Normalizace hodnot, uvědomění si důležitých konceptů, návratu do starých kolejí, kdy bylo vše pevně dáno a nikdo nevybočoval (nebo spíše nemohl vybočovat) rozdílnými a revolučními názory. Úkol spisovatelů není soustředit se jen na kulturně politické události, měli by vyzdvihovat důležitost literatury. Literární vývoj je v této době zanedbávaný, události této doby neřeší podstatu literatury. Hájek odmítá názor, že pro svobodu slova a volný způsob tvoření je

¹⁴⁵ HÁJEK, J., *Lidská situace*, 1966.

¹⁴⁶ HÁJEK, J., *Konfrontace*, 1972, s. 199.

¹⁴⁷ HÁJEK, J., *100+1*, *Plamen*, 1968, č. 1, s. 2–4.

¹⁴⁸ *ibid.*

¹⁴⁹ HÁJEK, J., *Našim přátelům na západě*, *Zeit*, 1967, č. 7.

¹⁵⁰ HÁJEK, J., *100+1*, *Plamen*, 1968, č. 1, s. 2–4.

¹⁵¹ *ibid.*

nutný boj s režimem, když literaturu limituje. Tyto události ale dále rozvíjí i vývoj literatury, nelze proto ignorovat dějiny. Hájek se snaží hledat východisko a zároveň ho ignoruje, protože v této době ho lze nalézt právě skrz dějinný vývoj. Podle Hájka nebyly na literaturu v poslední době vysloveny žádné požadavky, orientuje se zejména na politické a společenské otázky, ale také na obecně lidské problémy dnešních lidí. Takové podřizování literatury potřebám denní politické praxe nesměřuje k žádné nápravě normálního literárního vývoje. Hájek tedy naznačuje, že pro produktivní diskuzi směřující k vyřešení tohoto problému je třeba nejprve obnovit normální atmosféru. Tomu mohou pomoci právě literární časopisy, které se soustředí pouze na věcný rozbor a zkoumání fakt. Tak Plamen a ostatní časopisy budou moci hledat pravdivější odpovědi na problematické otázky. Plamen tedy může být nástrojem obrody socialismu. Tím, že časopis navzdory měnícímu se dobovému kontextu hájil ideové pozice, kladně zasáhl do vývoje literárních a společenských věcí. Hledáním pozitivních alternativ chtěl, aby ubylo zbytečných konfliktů ve prospěch produktivních (tím Hájek mínil ústup událostí z let 1967 a 68 ve prospěch zkoumání literatury). Diferenciace kulturně politického vývoje v jednotlivých socialistických zemích se stala nezbytností, proto je v této době důležité rozšiřovat kontakty mezi marxisticky orientovanými literárními časopisy ze socialistických zemí i ze západní Evropy. Nutně se musí vytvořit diskuzní základny, které budou sloužit názorové konfrontaci.¹⁵² Hájek chce nestabilní názorovou situaci vyřešit, aby se vše vrátilo ke starému, a i přesto, že svou vizi podává jako vývoj vpřed, jde o navrácení se k zažitým hodnotám a pravidlům dřívějších let. Jeho řešením je mezinárodní kooperace socialistických států, které by mohly problémy společně řešit a vyřešit. Nepřipouští, že by byl problém v režimu samém, ten pro něj představuje stabilní základnu, která v této době potřebuje pouze upevnit. V článku *Čas antiideologii?*¹⁵³ Hájek proniká hlouběji k podstatě socialistické literatury a obhajuje obnovu socialistické koncepce naší literatury a literární marxistické kritiky. Soustředí se na otázky kolem chápání marxismu jako mocenské ideologie a kolem ideologického hodnocení literatury a vztahu mezi literaturou a ideologií. Odmítání marxismu jako mocenské ideologie je zásadní nepochopení celé historické situace, je to ústup od reálného řešení problémů, na kterém závisí, zda se věda a kultura budou schopny stát společenskou silou, kterou se v zájmu naší společnosti stát mají a musí. Hájek po spoustu let neopouští svou teorii, nepřebíhá k různým názorům, a proto kritizuje ty, kteří přebíhají k různým názorům podle

¹⁵² HÁJEK, J., *100+1*, Plamen, 1968, č. 1, s. 2–4.

¹⁵³ HÁJEK, J., *Čas antiideologii?*, Plamen, 1967, č. 6, s. 59–67.

potřeby doby. Marxismus chce polemizovat s dalšími názorově odlišnými proudy, socialistická literatura hraje důležitou roli pro vývoj literatury samé. Koncept socialistické literatury vychází z přesvědčení, že požadavek plurality tendencí je pro kulturní vývoj vyspělé socialistické společnosti nezbytností.¹⁵⁴

Hájek si stál za svými názory, proto byl ochoten ve svém článku polemizovat i s odlišnými postoji, které zastávali další autoři jako například Pavol Števček. Hájek chce osvětlit „omyly“ ostatních, Števčekova stať *Návrhy na obrozenou koncepci*¹⁵⁵ tak představuje jakýsi zevšeobecněný názor Hájkových odpůrců, na kterém chce Hájek dovysvětlit svou koncepci a ukázat tak pravdivost svých tezí. Jeho úmysl znegovat nemarxisticky laděné názory však nenaplnuje původní cíl, Hájek zde spíš neúmyslně poskytuje prostor pro představení Števčekova přístupu, který působí stejně rovnocenně jako přístup Hájkův. Pavol Števček koncept marxisticky pojaté socialistické literatury, která v Hájkových očích představuje budoucnost kultury a určuje správný směr vývoje, silně kritizuje. Hájek se řídí zdogmatizovaným marxismem, používá zastaralé pojmy jako socialistické síly v literatuře nebo literatura socialistických zemí. Tak pomáhá jen recidivě obnovení „autoritativního mocenského chápání marxismu v literatuře a kritice“¹⁵⁶. Udržovat zdání názorové stejnorodosti uvnitř literatury a připouštět jen vnější diferenciaci uměleckých stylů škodí literatuře nejvíc. Nic jako názorová jednota není, neboť teorii o jednotné literární základně vytvořila někdejší ideologická tvorba.¹⁵⁷ Představa o minulosti a vhodném vývoji se u obou autorů diametrálně liší. Števček vidí minulost jako ideologicky ovlivněnou, tudíž vývoj vycházející z ní není pravdivý. Hájek to vidí opačně. Jde mu o to, aby se marxismus v literární teorii nepředpokládal jako povinný a jako zátěž, protože tak nemůže být inspirací a bude brán jako omezení. Števček socialistickou literaturu vnímá jako výmysl ideologů. Taková literatura nemá nároky na jakoukoliv úlohu a pro dobro ostatních a budoucnosti by měla vymizet. Československá literatura potřebuje odideologizovat, protože socialistická literatura nemá pro vývoj žádný přínos.

S Hájkovou tezí polemizují také další autoři. Daleko méně radikální názor přináší Josef Škvorecký, který v roce 1968 nahradil Hájka v redakční radě. V rozhovoru *Několik*

¹⁵⁴ HÁJEK, J., *Čas antiideologií?*, Plamen, 1967, č. 6, s. 59–67.

¹⁵⁵ ŠTEVČEK, P., *Návrhy na obrozenou koncepci*, odkaz z článku J. Hájka *Čas antiideologií?*, Plamen, 1967, č. 6, s. 59–67.

¹⁵⁶ *ibid.*

¹⁵⁷ *ibid.*

otázek Škvoreckému¹⁵⁸ v Literárních listech zodpovídá některé otázky na představu vývoje literatury a podílu, který na to má i časopis Plamen. Je zřejmé, že ani on není podporovatelem Hájkovy představy „soustředíme se jen na literaturu samotnou“. „Plamen bude vypadat tak, jak bude vypadat česká a slovenská literatura, bude se ovšem snažit aktivně reagovat na to podstatné, co se bude dít v této společnosti a na tomto teritoriu.“¹⁵⁹ Shoduje se tedy na užití Plamene jako nástroje pro řešení krize doby, chce ale, aby se časopis a literatura zapojovaly do podstatných kulturních událostí, kterým přiznává rozhodující podíl na formování nové epochy. Plamen by tedy měl integrovat různé proudy literatury a odrážet aktuální potřeby kultury. „Jaká bude v budoucnosti kultura našeho myšlení, takový by asi měl být Plamen.“¹⁶⁰ Hájek se stejně jako mnoho dalších snaží formulovat východisko, které nachází v soustředění se na literaturu a propojení ostatních socialistických literatur, které by svými diskuzemi dosáhly shody, jež by nasměrovala kulturní vývoj.

Ve své knize *Mýtus a realita ledna 68*¹⁶¹ Hájek uvádí, že kritici socialistického režimu, zejména ti v letech 1967 a 68, hledají východisko z krize v návratu před únor 1948. Někteří z kritiků se vracejí až k pátému sjezdu v KSČ do roku 1929, kde pro ně začal proces tzv. stalinizace strany, to je podle nich zdrojem veškerého zla, které má leden 1968 odstranit. Marxistická teoreticko-kritická fronta je jimi označována za hlavní překážku dalšího rozvoje umění a literatury.¹⁶² S tím Hájek zásadně nesouhlasí, on apeluje na socialistickou literaturu zakládající se právě na marxistických idejích, které je literatura schopná uchovat a ochraňovat. Rozbor a zkoumání fakt – v tom Hájek spatřuje budoucnost, odmítá připustit, že by se kulturní události měly podílet na řešení krize. Jenže v této době šla literatura ruku v ruce s těmito kulturně politickými událostmi, literatura řeší i tyto problémy, a to Hájek nechce připustit.

4.3 Vize třetí: Demokratický socialismus

Sjezd svazu spisovatelů z roku 1967 vyvolal různé reakce, spisovatelé měli potřebu komentovat vzniklé diskuze, které sjezd podnítil. Chtěli přispět také svými názory, kam by se měla literatura posunout, jak směřovat další kulturní vývoj. Jestli držet se socialismem a zastávat jeho hodnoty, nebo dát přednost raději změně, která by se týkala

¹⁵⁸ *Několik otázek Škvoreckému*, Literární listy, 1968, č. 12, s. 8.

¹⁵⁹ *ibid.*

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ HÁJEK, J., *Mýtus a realita ledna 68*, 1970.

¹⁶² HÁJEK, J., *Konfrontace*, 1972, s. 189.

jak společnosti, tak i režimu. V Plameni se autoři převážně zastávali socialistických idejí, na kterých si časopis sám zakládal. Redakce dávala ale prostor k různým anketám, ve kterých mohli spisovatelé prezentovat své nápady, návrhy na změny anebo jen poznámky k aktuálnímu dění. Právě tyto ankety se staly ukazatelem, čeho si autoři žádají od socialismu této doby. Socialismus sám o sobě nestačí, nesplňuje dobové požadavky společnosti. Tato akutní potřeba změny je viditelná a slyšitelná v této době z mnoha stran. Je zřejmé, že obroda socialismu, které se v soudobých člancích dotýká spousta autorů, je nevyhnutelná. V roce 1968, tedy roce uvolňování, lidé žádají svobodu slova a bytí, společnost se snaží navrátit k demokratickým principům.¹⁶³ Dřívější podporu režimu střídá vědomí rozporů mezi zašlými ideály a realitou člověka.¹⁶⁴ Projevuje se nesouměrnost mezi režimem a požadavky lidu, vztah nadřazenosti mezi socialistickými institucemi a obyčejným člověkem představuje slabost, která je důvodem krize socialismu.¹⁶⁵ Chování části občanů se v praktickém každodenním životě nekrylo s oficiálními požadavky a ideologickými představami, veřejný a oficiální život se rozcházel s osobním životem lidí a každodenní realitou, kterou přinášel.¹⁶⁶ Ankety v této době slouží k vyslovení potřeby demokratických hodnot, jež by se měly začlenit do socialismu, který by udělaly stravitelnějším a svobodnějším. Přetvořily by tak „autoritativní režim v demokratickou společnost“.¹⁶⁷ Tato vize přesvědčuje samotný socialismus, že jeho forma je nedostačující a tudíž bez budoucnosti. Spojením demokratických hodnot a socialistických idejí tedy může vzniknout prostředí, které bude žít nejen život společnosti, ale také rovinu kulturní. Dá možnost literatuře se svobodně rozvíjet, autorům svobodně psát, a tím se stane novou platformou pro moderní rozvoj života a společnosti. Takovou ukázkou ankety horující za přetvoření socialismu ku prospěchu vývoje demokraticky nejen smýšlející, ale i tvořící společnosti je anketa Plamene *Před sjezdem spisovatelů*¹⁶⁸. V ní se sjezdem zabývají spisovatelé – Jiří Šotola, Karel Ptáčník, Ladislav Ťažký, Václav Havel, Juraj Špitzer a Jan Procházka – kteří předvádějí své návrhy, kam nasměrovat vývoj literatury, a jakým způsobem by tomu měl sjezd pomoci. Z odpovědí dotazovaných autorů vyplývá, že se shodli na dvou základních

¹⁶³ KONČELÍK, J., P. ORSÁG, P. VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, 2010, s. 181.

¹⁶⁴ BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*, 2011, s. 289.

¹⁶⁵ KABELE, J., M. HÁJEK, *Jak vládl? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*, 2008, s. 115.

¹⁶⁶ KALINOVÁ, L., *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, 2007, s. 201.

¹⁶⁷ KALINOVÁ, L., *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, 2007, s. 234.

¹⁶⁸ *Před sjezdem spisovatelů*, Plamen, 1967, č. 4–5, s. 154–156.

myšlenkách, které je třeba začlenit do soudobého prostředí. Hlavní změnou by mělo být začlenění demokracie a jejích hodnot do nefunkčního socialistického systému, který by tak poskytl lepší podmínky pro rozvoj. Sjezd by se měl postavit k problémům, jež řešit musí, měl by řešit podmínky spisovatelské práce a procesů demokratizace poměrů v literatuře. Musí zkoumat problematiku literatury od samých základů – tedy podmínky tvorby, výsledky a účinky tvůrčí práce spisovatele, který by měl mít zajištěné demokratické možnosti a svobodu. Sjezd by měl podpořit přijetí opatření, která by mohla natrvalo zajišťovat zdravější situaci, aby se literatura mohla stát kvalitnější a rozmanitější, a tím přispět k větší operativnosti a demokratičnosti spisovatelů. Sjezd by měl vyslovit rozhodné slovo o právu člověka na mír a svobodu. Právě v takových věcech by se měli sjednotit všichni spisovatelé, i přesto, že se umělecky rozlišují, jejich jednota v těchto základních hodnotách by měla posílit samotný Svaz. To souvisí s další myšlenkou ankety, která prosazuje důležitost diferenciaci literárních směrů a autorů, jež by sloužila jako základní nástroj pro vytvoření diskuzí, které by vedly ke kritičtějšímu přístupu a tudíž ke zkvalitnění literárního a kulturního vývoje. Je třeba překonat představy o jednotné literatuře a podporovat právě její diferenciaci, která vyžaduje vytvářet podmínky pro soutěžení, proto spisovatelská organizace musí vytvářet podmínky pro svobodnější tvorbu. K diferenciaci literatury jsou třeba podmínky demokracie a svobody, které by měly být zároveň provázeny normalizací soudobých vztahů. Jan Procházka shrnuje úkol sjezdu tak, že by se měl zabývat vztahem literatury ke společnosti a vztahem společnosti k občanovi, měl by se pozastavit nad tím, jestli jsou lidé v tomto dějinném okamžiku šťastni, a měl by mluvit o tom, o čem mluví a co tíží celý národ.

Podobně reagují spisovatelé v anketě *Šance a výhledy*¹⁶⁹ z jedenáctého čísla *Plamene* ročníku 1968, přispěli do ní například V. V. Štěch, M. Hanuš, I. Klíma, K. Nový, M. Petříček, F. Cádra, J. Janů, A. Haman, K. Bednář nebo L. Kundera. V této době již mají lidé přímou zkušenost se srpnovou invazí, částečně jim tato zkušenost sebrala iluze o možném novém společenském uspořádání a novém životním stylu založeném na pravdivých demokratických hodnotách, na druhou stranu se někteří odmítali vzdát a přes tyto překážky upevňovali víru v pokrok, který je nezastavitelný a na který politický režim nestačí. Anketa ukazuje, jak autoři odsuzují invazi, odsuzují politiky, kteří se snaží navrátit dění do starých kolejí beze změn. Hlavní myšlenkou je poslání literatury, která nemá sloužit ideologické moci, musí stát sama za sebe, sloužit právě sobě, člověku

¹⁶⁹ *Šance a výhledy*, *Plamen*, 1968, č. 11, s. 145–154.

a pokroku. Měla by umožňovat svobodně se vyjádřit a šířit pravdu, nezávisle na požadavcích režimu. Srpen 68 je doba, která společným smutkem sblíží Česko a Slovensko, právě překonáváním překážek poroste i literatura a další umění. Existenci Československa pod vedením socialistického režimu je možné charakterizovat jako dobu bezmoci a hledání nových možností, které by otevřely naší literatuře nové jistoty, nové šance na moderní budoucnost. Literatura má podíl na utváření člověka v československém modelu socialismu, tedy člověka, který se odmítá podrobit násilí v moderní době, v epoše vědecko-technické revoluce. Lidé a umění se nesmí tímto násilím nechat ovlivnit, musí věřit v obrodné hodnoty, které mělo pražské jaro a celý předsrpnový vývoj přinést. Mravní a umělecké požadavky byly podepřeny souhlasem velké části národa, umělci proto chtějí nadále vyjadřovat společnou vůli, to znamená zachovat si právo na důstojnou existenci. Je zřejmé, že si snaží uchovat naději před utlumením, které normalizace přinese. Záruka budoucího rozmachu kultury spočívá tedy v tom, že umělci budou kritičtější ke sloům vyjadřujícím pravdy nebo lži. Československo může být inspirací pro ostatní národy, které usilují o lidštější a pravdivější socialismus, protože právě takový socialismus chce rozvíjet. Šance literatury a národa záleží tedy na základním požadavku – a to jestli se bude moci psát pravdivě a přirozeně, a aby tak mohli psát všichni a nebyli odstrkovaní kvůli požadavkům politických institucí. Literatura i kritika musí plnit svou primární uměleckou funkci, musí chápat tvůrce jako svobodné občany s právem vytvářet svobodná díla a neuplatňovat omezená hlediska proudu, který je zrovna u moci. Požadavky a snahy o změny celkově shrnuje Aleš Haman, podle kterého poslední měsíce událostí, tedy doba po srpnu 1968, poukázaly na to, co znamená umění – je to znak kulturního lidství, v němž docházíme svého sebeuvědomění. Tato krize může pomoci ujasnit situaci v současné literatuře a umělcům otevřít znovu cestu k hledání životních kvalit. Dnešek má poskytnout literatuře vyhlídku na rehabilitaci pozitivní lidsky sebeuvědomovací hodnoty umění v rozervaném světě, jenž pozbývá humánní kvality. V posledních letech byl vztah umění a politiky zvrácený, v totalitním způsobu politického řízení společnosti bylo umění degradováno na politickou propagandu a agitaci. Zkouška, kterou tato kultura prodělává, je zkouškou lidskosti před celým světem.¹⁷⁰

Právě díky těmto anketám je vidět, jak moc naděje a víry v lidský rozum a humánnější hodnoty lidé před nástupem normalizace měli. Je zde vidět kontrast myšlení

¹⁷⁰ *Šance a výhledy*, Plamen, 1968, č. 11, s. 145–154.

roku 1968 před opětovným nastolením staré odzkoušené formy socialismu, s cenzurou hlídající jakékoli náznaky nekonformních myšlenek. Spisovatelé věří v moderní pokrok společnosti, pro nějž je nemožná představa omezování člověka, který jedná s dobrými úmysly pro blaho dalších lidí, a proto zůstávají ještě několik měsíců po invazi optimističtí. Jejich vize budoucího pokroku, jako plno dalších vizí z 60. let, se ale nenaplní, na demokratické hodnoty a zásady budou muset počkat přes dalších dvacet let.

4.4 Vize čtvrtá: Mladá generace jako nástroj zkázy

Na rozdíl od předchozích vizí o budoucnosti, které se snažily najít pozitivní způsoby vývoje a podílet se tak na pokroku společnosti, se objevovaly i takové, které řešení nenavrhovaly, pouze poukazovaly na hrozící nebezpečí některých aspektů moderní doby. Jednou takovou vizí je i ta o mládeži, která má svým bezohledným chováním a odmítáním jakékoli zodpovědnosti za budoucnost a budoucí generace přispět k rozpadu socialismu, znehodnocení jeho ryzejších hodnot a degeneraci civilizace. V 60. letech se na kritice socialistické společnosti podílí především mladá generace, která nejhlasitěji volá po svobodě a protestuje proti soudobému socialistickému životnímu stylu.¹⁷¹ Již v 50. letech se začala rozvíjet umělecká tvorba, která přinesla nové způsoby trávení volného času. Mladí se orientují na nové formy zábavy, které jim doba otevírá.¹⁷² Proto postupně mezi vedením KSČ a mládeží narůstá bariéra nezájmu a negace.¹⁷³ Podle odpůrců této mladé generace, kteří toto její chování kritizovali, soudobé uvolnění naopak poskytuje mládeži podněty, které ji podporují v degenerujícím životním stylu. Rozpadají se základní hodnoty socialistické společnosti utvářející podstatu socialistického člověka. Rodiny se stávají nefunkčními a jako důsledek plodí nefunkční jedince, kteří tak nejsou schopni naplňovat ideály dřívějších let. Tuto představu o mládeži jako prostředku zkázy budoucnosti představuje a v Plameni publikuje Zdeněk Kriebel v článku *Víme, nebo nevíme?*¹⁷⁴ z prvního čísla ročníku 1967. Mladá generace by měla být nadějí a budoucností společnosti. V této době se ale neřeší to podstatné, to znamená jaká je mládež uvnitř. Dospělí lidé mají dnes pocit, že o mládeži nevědí nic, pouze se domnívají, jaká je. Těmito domněnkami ji ale vyčleňují z běžných kruhů společnosti. Mladí lidé tak

¹⁷¹ KONČELÍK, J., P. ORSÁG, P. VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, 2010, s. 180.

¹⁷² KALINOVÁ, L., *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, 2007, s. 248.

¹⁷³ RATAJ, J., *KSČ a Československo I. (1945–1960)*, 2003, s. 185.

¹⁷⁴ KRIEBEL, Z., *Víme, nebo nevíme?*, Plamen, 1967, č. 1, s. 75–81.

žijí v jiném světě, za generační „železnou oponou“¹⁷⁵. V této době už neplatí, že by děti představovaly univerzální koloběh opakujícího se dětství svých předků a že jejich citové a psychické projevy by byly shodné s generacemi předchozími. Dnes není potřeba mládeže, která bezmyšlenkovitě poslouchá a přijímá všechny rozkazy, je třeba vnitřně bohatých lidí, kteří jsou třeba i kritičtí, s rozhledem a znalostí faktů, se smyslem pro zodpovědnost. Problémem je, že se mládež nechává strhnout negativními jevy svých vrstevníků. Mladí lidé by si měli uvědomit, že nový svět moderního člověka se už nedá stavět na pouhé negaci, nemůžou některými věcmi úplně pohrdat a na druhou stranu zase některé uznávat a žít jenom jimi. Nemůžou převrátit hierarchii hodnot. Být mladý neznamena mít vždy pravdu, to pravé a revoluční mládí člověka je dáno tvořivým myšlením, energií, která podněcuje k sebeuskutečnění jako stále lepšího člověka. Mladí lidé berou dnes vše za samozřejmost, nevědí, co to je existenční nejistota nebo hlad. Tato generace ani není schopna tyto věci pochopit, k těmto věcem je citově nezúčastněná, „neprožila, neprotrpěla“¹⁷⁶. Mladí lidé přišli k hotovému, přišli o prožitek a teď žijí v uvolnění, o jakém se předchozí generaci ani nesnilo. Právě na její zodpovědnosti, na míře racionality, prozíravosti a poučení z minulosti závisí to, aby také nemusela poznat nedostatek. Zatím se zdá, že jen ztotožňuje skepsi k „institucionální oficialitě“ s odporem k dospělým.¹⁷⁷ Ohniskem generačního rozporu je místo ideové oblasti ta citová. Společnosti vyspělých průmyslových států „nesou krvavá stigmata překotně dnes vědecky technizovaného života“ a konzumnosti.¹⁷⁸ Tím, že se mladí honí za konzumními předměty, jsou jimi zároveň terorizováni. Prostředek se tak změnil v účel a otázky po smyslu existence člověka jsou odsouvány na pokraj zájmu. Tak se uvolňují společenské vazby hlavně v rodině, čas a zájmy jsou ovlivňovány masovou kulturou, která vyznává jen rychlost a povrchnost. Tak jsou lidé už od narození ochuzováni o podněty pro rozvíjení přirozené citlivosti, a tudíž si děti špatně tvoří citové vztahy od útlého dětství. Děti jsou dnes bez dohledu ponechány příliš samy sobě. Zdrojem nedostatků se tedy stává smysl postrádající kult dítěte a špatně fungující rodina. Přes všechny pokusy moderní civilizace o nahrazení výchovy rodiny zůstává rodina jádrem fungující společnosti. Problém nastává, když se i u dětí z fungující rodiny projevuje v jistém věku odcizení od rodičů, které pramení z nátlaku mladých, se kterými

¹⁷⁵ KRIEBEL, Z., *Víme, nebo nevíme?*, Plamen, 1967, č. 1, s. 75–81.

¹⁷⁶ *ibid.*

¹⁷⁷ *ibid.*

¹⁷⁸ *ibid.*

je mladý člověk v kontaktu. Sdružování v těchto „samodevastačních partách“ podněcuje mladé k separaci, z vymknutí kontroly dospělých.¹⁷⁹ Kdo se nepodrobí stylu a negativním znakům tohoto života, které přináší, nemůže obstát. Pod tímto terorem se mládež podrobuje zchaotizovaným hodnotám, devastuje sebe sama, odcizuje se od rodiny, a to vše vede k vulgárnímu anarchismu. Dospělí se stávají nepřáteli a mládež si jen stěžuje, že jí nikdo nepomáhá řešit její problémy. Sebeuskutečnění v tomto věku se tak stává často scestným. Je zřejmé, že doba se změnila, projevy násilných činů jsou téměř vždy skupinové povahy, pro mládež je charakteristická tendence ke stádovosti. Mladým pak chybí dostatek individuality k přebrání vlastní zodpovědnosti a dodržování alespoň nějakých mravních zásad. Mládež se tak izoluje od zbytku společnosti, nemá žádné mravní zásady, nudí se a bezcílně protestuje, aby se něco dělo. Dnes je ale civilizace ohrožena tím, do jakých „generačních“ rukou se dostanou moderní zkázonosné prostředky jako vodíková bomba nebo biologické zbraně.¹⁸⁰ Z egoismu mladých pak pramení tendence k popírání principů soužití společnosti a základních společenských hodnot. Móda konzumnosti zabraňuje mladým žít hlouběji, provází je neznalost hodnoty práce a peněz a stoupá kriminalita. Stávají se z nich příživníci a na povrch vyplouvají takové problémy jako prostituce, promiskuita, pohlavní choroby, alkoholismus a užívání drog. Bez dozoru se z dětí stávají zloději a prostitutky. Střetávají se tady tendence malé skupiny s celospolečenskými socialistickými zájmy. Mravní degenerace mládeže, lhostejnost, pesimismus, to vše se bude promítat do dalších pokolení, které se tato generace bude snažit vychovat. Je pouze otázkou, jak můžou vypadat další generace. Mládež tedy postrádá jakoukoli mravní odpovědnost, představuje nekritické, manipulovatelné stádo konzumních lidí, v jejichž rukou se následující generace nemusí dočkat žádné budoucnosti. Mladí jsou neschopni bojovat s nejrůznějšími překážkami reality. Lidstvo nutně musí směřovat k racionalitě, zatím je ale svědkem útěku této mladé „naděje“ před racionalizací a rozvojem technologie. Tato generace však nemůže před sebou ani před zmanipulováním a silou techniky nikam utéct. Společnost se tímto způsobem bude vzdalovat ideálu progresivního stylu života.¹⁸¹ To znamená, že svět není jednotný ani v době vědecko-technické revoluce, svět i společnost jsou rozděleny kvůli odlišným názorům a představám o morálních předpokladech potřebných pro budování

¹⁷⁹ KRIEBEL, Z., *Víme, nebo nevíme?*, Plamen, 1967, č. 1, s. 75–81.

¹⁸⁰ *ibid.*

¹⁸¹ *ibid.*

moderního světa. Kriebelova vize se zdá být až absurdní, z mládeže dělá zdroj zla a budoucích neúspěchů, vyhrocuje situaci do nepřiměřených rozměrů.

Proti myšlence, že mládež je a bude zodpovědná za postupný rozpad civilizace, se staví několik dalších autorů. Nevidí problém v samotné mladé generaci, věří, že je na ně tento problém přenášen z generací starších. Mladá generace se snaží najít své místo ve světě a při tom naráží na nepochopení společnosti, v níž převládají hodnoty středních vrstev. Právě liberalizací soukromého života, který se projevuje ve „změněných modelech intimního chování, v sexuální revoluci jako změně v etice sexuálního chování, akceptovaném užívání drog, alternativním způsobu života“¹⁸² mládež popírá středostavovský model rodiny, který byl uznáván generacemi staršími. Problémy a potíže mladých jsou odrazem stavu společnosti, jsou důsledkem jejích rozporů. Takto například reaguje Jiří Cvekl v článku *Falešná alternativa*¹⁸³, Robert Konečný v článku *Známe, nebo neznáme?*¹⁸⁴ nebo M. Jodl opět v článku *Společnost, ve které žijeme*¹⁸⁵. Shodují se na myšlence, že nelze obviňovat jen mládež, v tomto útoku je skryta i sebekritika generací starších. Nemůžou se vinit jenom mladí lidé, protože se rodí do předem určeného prostředí, nemůžou si vybírat podmínky. Oni se snaží těmto podmínkám přizpůsobit. Vývoj mladého člověka záleží na tom, jak se začlení do společnosti a kultury, jeho vývoj prochází přirozenými stadii obdivu i vzdoru. Mládež 60. let poznala období 50. let, kdy jí byl okolím nucen stalinismus a další dogmata této doby, která měla přijímat s bezmeznou vírou v jejich pravdivost. Starší generace tak ovlivňovala mladé lidi, kteří ještě nebyli schopni kriticky přistupovat k realitě a tudíž i hodnotit a třídit, co chápat jako pravdivé a nepravdivé. Mladší generace se možná liší od dřívějších mladších generací, ale to samé platí i u starších generací, které se také odlišují od starších generací dřívějších let v závislosti na době a podmínkách života. Proto nelze mladé hodnotit podle povrchových vlastností, protože samo prostředí, ve kterém žijí, rozhoduje o jejich přijímaných hodnotách, nelze odsuzovat každý negativní jev, musí se porozumět okolnostem a podmínkám, ve kterých mladí žijí, a podle nich pohlížet na jejich chování. To, že mladí mají vyšší životní úroveň, byl jasný cíl předchozích generací, které chtěly pro další budoucí generace úroveň života zkvalitnit, mladí se zlepšujícími se životními podmínkami musí přizpůsobit. Způsoby, jakými to dělají, připadají starším generacím

¹⁸² BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*, 2011, s. 277.

¹⁸³ CVEKL, J., *Falešná alternativa*, Plamen, 1967, č. 5, s. 16–19.

¹⁸⁴ KONEČNÝ, R., *Známe, nebo neznáme?*, Plamen, 1967, č. 6, s. 56–58.

¹⁸⁵ JODL, M., *Společnost, ve které žijeme*, Plamen, 1967, č. 12, s. 97–98.

ale jiné, nepochopitelné, protože je samy nemohly řešit a tudíž nechápou, v jaké situaci se mládež nachází. Mládež tedy provokuje starší generace a její oficiální představitele, kteří vytvořili aktuální podmínky, ale nejsou schopni pochopit přístup generací nových. Mladí jsou frustrováni tím, že jsou kritizováni za snahu začlenit se do moderního rozvoje společnosti, to se projevuje ve vnitřním životě mladých, kteří chtějí této kritice uniknout různými způsoby. Starší generace znají mladé lidi tak jako znají samy sebe, generační problémy, na které poukazují někteří autoři, jsou problémem hlubším a složitějším, jsou problémem existence člověka v soudobé společnosti. Proto se vina nemůže svádět na mladší představitele společnosti. Důležité je, jakým příkladem jsou dětem rodiče, na vývoji mládeže mají vliv společensko-historické, hospodářské podmínky života a rodinné zázemí, nelze svět vnímat a rozdělovat na svět dospělých – hrdinů a svět zkažené mládeže, který vznikl jakoby „sebevznícením“¹⁸⁶, bez jakýkoliv podnětů od dospělých vzorů. „Devastovaná společnost s devastovanými ideály a devastovaná rodina uprostřed této devastované společnosti a ve světě moderní techniky a technické revoluce působí devastaci (nikoli autodevastaci) mladých.“¹⁸⁷ Vývoj mládeže a společnosti závisí na člověku samém. Problém nastává, jestliže člověk sleduje jen své cíle a když se takovéto chování stává normou a adoptují ho další lidé. To ale není záležitostí pouze světa mladých, tento problém se stejně často objevuje i u dospělých. Proto problém nespočívá v mladé generaci, ale ve vývoji člověka jako takového, záleží na hodnotách společnosti, které mladí lidé přirozeně přebírají.

Mladá generace vstupuje do života, když je pocíťována nespokojenost s dosavadními výsledky, její hodnoty se střetávají s názorově odlišnou starší generací, z čehož vyplývá také oslabení rodinných vazeb a autority starších. Část autorů se shoduje, že mladí vstupují do světa hodnotově nepřipraveni, a proto je důležité zajistit jim pocit smysluplnosti, který můžou nalézt v práci, která utváří a bude utvářet pokrokovou sféru podporující nové generace v seberealizaci a hledání jejich dějinného smyslu. Podle nich problém nelze svádět na jednu generaci, která se sice může zdát být příhodným viníkem za krizi doby, ale logicky nemůže být sama zodpovědná za stav společnosti. Krize je důsledkem různorodých činitelů, lidí i událostí, celkového chodu dějin, ze kterého nelze vinit určitou část populace. Krize doby a chování mladých lidí nemusí být vnímány katastroficky, celý tento posun hodnot nové generace může směřovat k posunu ve vývoji moderních hodnot a tím posunu směřování politického vývoje demokratičtější směrem.

¹⁸⁶ KONEČNÝ, R., *Známe, nebo neznáme?*, Plamen, 1967, č. 6, s. 56–58.

¹⁸⁷ *ibid.*

Mladí hledají změny, touží po životě ve svobodnějším světě,¹⁸⁸ společná je jim touha po svobodě a odpor proti útlaku.¹⁸⁹ Mladá generace straší svými hodnotami zastánce konzervatismu, který společnost nemůže nikam posunout. Tito lidé se zdají lpět na starých hodnotách, i přesto, že nepřináší žádné výhody, lpí na nich ze strachu z budoucnosti, nebo lépe řečeno moderní budoucnosti. Ta s sebou nese radikální změny, které jsou pro některé nepřijatelné. Tak jako Zdeněk Kriebel představuje mladou generaci jako zkázonosnou sílu, jako příčinu úpadku společnosti a neschopnou vrstvu, kvůli které budoucnost nemusí ani existovat. Kriebel a jemu podobní ale nepřinášejí žádné východisko. Hlásáním svých zatvrzelých postojů však spíš zakrývají strach z vývoje. Svádí na mladé, že nebudou schopni pokračovat ve vývoji a rozvoji socialismu. Spíš se ale zdá, že se Kriebel za těmito názory schovává, aby nemusel připustit odlišný vývoj, který se liší od jeho představ a který ho děsí. Schovává se, aby se nemusel měnit on a utvrzení zastánci starých „dobrých“ hodnot, které ovšem v této době už očividně nestačí. Tito autoři nechtějí čelit opravdovým problémům své doby, proto raději vytvářejí smyšlené teorie, které potřebují obětní beránky. A těmi se zde stávají mladí lidé.

¹⁸⁸ KALINOVÁ, L., *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969*, 2007, s. 246.

¹⁸⁹ PAŽOUT, J.: *Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na západě*, In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, 2004, sv. 2., s. 227.

Závěr

Cílem této práce bylo představit vývoj časopisu Plamen, který vycházel po dobu deseti let. Tento vývoj je zde znázorněn a předveden na prvním a posledním ročníku tohoto časopisu, které jsou schopné zobrazit největší kontrast v přístupu k dobovým situacím, spolupráci s režimem, ideologických idejí a celkové atmosféry časopisu, která se výrazně lišila roku 1959, kdy časopis poprvé vyšel, a v době jeho ukončení roku 1969. Jsou zde články z obou dvou ročníků a na základě témat jimi představovaných je vyvozen i vývoj Plamene v těchto určitých letech.

První ročník podporuje socialistický režim, je v něm citelně znát víra v marxistickou ideologii a upíná se k několika tématům, která se pojí právě s marxismem. Tato témata se zabývají otázkami vhodného literárního hrdiny a literární formy a rolí autora jako vzoru pro výchovu socialistického lidu. Články z prvního čísla, které jsou v této práci použity, tato témata neustále rozebírají, snaží se je podporovat a ideově sladit se socialistickými představami, proto jsou však tematicky svázané. Časopis dává prostor poezii i próze, ale nejrozšířenější jsou právě tyto literárněkritické články, které tak nedávají prostor jiným, nemarxistickým tématům. Snaha chválit a stát neoblomně za socialistickými hodnotami časopis omezují na služebníka dobových požadavků, zabraňují časopisu posunout se k radikálnějším a problematičtějším názorům, které by bylo třeba řešit. Proto se první ročník Plamene stále nese v duchu 50. let a i přesto, že dává prostor různorodému umění, chce být ve své době pokrokový, přesto, že chce být ideovou platformou pro mladou generaci z 60. let a iniciací pro myšlenkovou obrodu marxismu¹⁹⁰, funguje v něm vše jako podpora stávajícího režimu, která je zřejmá téměř v každém nebeletristickém článku.

Velkým kontrastem prvního ročníku je ročník poslední. Na atmosféře se podepsal nejen desetiletý vývoj, který poskytl časopisu čas a možnosti se posunout na novou propracovanější úroveň, ale také dobová politická situace. Uvolnění 60. let se nejvýrazněji projevuje právě v posledním ročníku, který je díky dočasné svobodě otevřen rozdílnějším a podnětnějším diskuzím a názorům. Témata nejsou omezena režimu vyhovujícími požadavky, autoři nejsou svázáni marxistickým idejemi, je jim umožněno psát o tématech, která jsou různorodá a pro dobovou literaturu a kulturu podstatná. Na prvním místě už není zastávat se marxismu za každou cenu, prostor je poskytnut

¹⁹⁰ DOKOUPIL, B., *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000*, 2002, s. 185.

i jiným myšlenkovým směrům a proudům. Objevují se zde díla a autoři z nesocialisticky smýšlejících zemí, zejména zemí anglosaských, kteří by dříve neměli šanci být v Plameni publikováni. I výběr českých autorů, kteří mohou v roce 1969 publikovat, svědčí o svobodnějším rozhodování redakce. V tomto roce je směřování časopisu podmíněno zejména invazí ze srpna 1968, kdy tento zvrát v letech relativní svobody podnítl různé reakce autorů, které se výrazně liší. Redakce Plamene dává prostor všem názorům, autoři mají možnost se vždy vyjádřit, časopis ovšem setrvává na svých základních hodnotách a náplni, která byla vždy marxisticky orientovaná. Právě ale možnost, kterou redakce poskytla dalším autorům, tedy možnost projevit svůj vlastní názor a poukázat na rozporuplné reakce, které invaze přinesla, zapříčinila zánik časopisu. Ten byl na začátku normalizačního období ukončen, protože se do nové éry 70. let nehodil, byl pro socialistické představitele příliš nonkonformní.

Praktická část této práce se zabývá představami o budoucnosti, které někteří autoři rozebírali ve svých článcích v Plameni z let 1967 a 1968. Jako nejistá, ale vzrušující doba působila léta před srpnovou invazí, kdy autoři uvažovali nad budoucností jako nad něčím optimistickým, plným nových vynálezů a pokroku. Vytvářely se teorie, které se na svou dobu zdály být až utopickými, jednou z těchto představ je vize o vědecko-technické revoluci, která předpověděla skutečný budoucí vývoj současné civilizace. Další vize, kterou rozvinul Jiří Hájek, se zabývala literaturou jako jediným nástrojem kulturního pokroku. Na druhé straně se v Plameni objevila i vize negativní, která obviňovala mladou generaci z úpadku hodnot a dokonce úpadku celého socialismu. Další vize se objevily po srpnové invazi, kdy se nejednalo o vize průkopnické, ale spíš uklidňující, dávající naději na ponechání svobody, kterou do této doby společnost pocítovala. Tyto vize, které byly v časopise publikovány ve formě anket, se ovšem ukázaly také jako utopické, neboť normalizační tendence a posrpnový vývoj zamezily těmto pokusům od zlidštění a zdemokratičtění socialismu jako takového. Tyto vize tudíž ukazují kontrast mezi smýšlením před- a posrpnovým, ukazují šance a víru lidí v logický a zdravý společenský vývoj, který si autoři pro svůj národ představovali a kterého se jim však nakonec nedostalo.

Primární literatura

- BALAJKA, B.: *Od autenticity k atrapě života*. Plamen, 1969, č. 1.
- BALAJKA, B.: *Bořitel a tvůrce mýtů*. Plamen, 1969, č. 2.
- BALAJKA, B.: *Nepatetický moralista*. Plamen, 1969, č. 3.
- BAREŠ, G.: *Studna osamění aneb rozprava o družnosti a náboženství*. Plamen, 1959, č. 1.
- BARTOŠKA, K.: *Z papírků*. Plamen, 1969, č. 3.
- BARTUŠKA, A.: *Poezie vztahů a vztahy v poezii*. Plamen, 1969, č. 4.
- BINDER, J.: *Španělský román nejmladší generace*. Plamen, 1959, č. 4.
- BORSKÁ, I.: *Chtěla bych malovat v Brtnici*. Plamen, 1959, č. 2.
- BRUKNER, J.: *Třikrát o mladém umění*. Plamen, 1959, č. 3.
- BURIÁNEK, F.: *O tak zvané oficiálnosti v kultuře*. Plamen, 1959, č. 1.
- CVEKL, J.: *Falešná alternativa*. Plamen, 1967, č. 5.
- DNĚPROV, V.: *Současný kritický realismus a problém modernosti*. Plamen, 1959, č. 2.
- DOSTÁL, K.: *Stačí žít*. Plamen, 1959, č. 1.
- DROZDA, M.: *Nové hlasy o socialistickém realismu*. Plamen, 1959, č. 3.
- FENCL, I.: *Dvojí půlobrat Ivana Klímy*. Plamen, 1969, č. 5.
- FT: *Válka a italský román*. Plamen, 1959, č. 4.
- GAVRILOV, J.: *Dopis z Moskvy*. Plamen, 1959, č. 1.
- GINTER, A.: *Bratislavská rapsódie*. Plamen, 1959, č. 1.
- GLAZAROVÁ, J.: *Putování do Jen-anu*. Plamen, 1959, č. 1.
- GRYGAR, M.: *O kladném hrdinovi bez předsudků*. Plamen, 1959, č. 4.
- HÁJEK, J.: *Oč nyní jde*. Plamen, 1959, č. 1.
- HÁJEK, J.: *Pevný bod na budoucí cestě*. Plamen, 1959, č. 2.
- HÁJEK, J.: *Tragika a hrdinský pocit života*. Plamen, 1959, č. 3.
- HÁJEK, J.: *Kritika? Kritika!! Kritika...* Plamen, 1959, č. 3.
- HÁJEK, J.: *Čas antiideologií?* Plamen, 1967, č. 6.
- HÁJEK, J.: *100+1*. Plamen, 1968, č. 1.
- HAMAN, A.: *Encyklopedická popularizace a výchova k plochosti*. Plamen, 1969, č. 2.
- HAMAN, A.: *Masová distribuce kýchče aneb o jednom románu pod čarou*. Plamen, 1969, č. 3.
- HAMAN, A.: *Půl kila nudy*. Plamen, 1969, č. 4.
- HAMAN, A.: *Pro koho nebo – pro co?* Plamen, 1969, č. 5.

- HANZLÍK, M.: *Co čtou patnáctiletí*. Plamen, 1959, č. 2.
- HENDRYCH, J.: *O socialistický charakter literatury*. Plamen, 1959, č. 1.
- HRYCH, E.: *Zahraniční hosté – tentokrát neoficiálně*. Plamen, 1959, č. 4.
- Jací jsou*. Plamen, 1959, č. 4.
- JELÍNEK, A.: *O nových básnických překladech*. Plamen, 1959, č. 1.
- JELÍNEK, A.: *Lidé v únoru*. Plamen, 1959, č. 2.
- JETEL, M.: *Čtyři malé besedy nad filmem*. Plamen, 1959, č. 3.
- JODL, M.: *Společnost, ve které žijeme*. Plamen, 1967, č. 12.
- KONEČNÝ, R.: *Známe, nebo neznáme?*. Plamen, 1967, č. 6.
- KORČÁK, P.: *Architektura minulosti v životě současnosti*. Plamen, 1969, č. 5.
- KOSÍK, K.: *Váha slov*. Plamen, 1969, č. 4.
- KOSTA, O.: *Hugo von Hofmannsthal*. Plamen, 1969, č. 5.
- KOŽMÍN, Z.: *Analytik katastrof*. Plamen, 1969, č. 1.
- KRÁL, O.: *O současné čínské literatuře a jejích problémech*. Plamen, 1959, č. 2.
- KRIEBEL, Z.: *Víme, nebo nevíme?*. Plamen, 1967, č. 1.
- KRYŠTOFEK, O.: *Nedílná součást*. Plamen, 1959, č. 1.
- LEONOV, L.: *Z eseje o talentu a práci*. Plamen, 1959, č. 4.
- MACHOVEC, M.: *Mravnost a třídní boj*. Plamen, 1959, č. 4.
- MAJEROVÁ, M.: *Majakovský v Praze*. Plamen, 1959, č. 1.
- MILOTA, K.: *Experimentalita a klasicismus*. Plamen, 1969, č. 2.
- MILOTA, K.: *Cesta do ticha*. Plamen, 1969, č. 5.
- MINÁČ, V.: *Úvahy nad současnou prózou*. Plamen, 1959, č. 1.
- MINÁČ, V.: *Budoucnost – co s ní?*. Plamen, 1968, č. 2.
- MZ: *Třikrát z Maďarska*. Plamen, 1959, č. 2.
- PETR, M.: *Imaginární interview s Václavem Lacinou*. Plamen, 1959, č. 4.
- Před sjezdem spisovatelů*. Plamen, 1967, č. 4–5.
- PUJMAN, P.: *„Zbití“ spisovatelé Spojených států*. Plamen, 1959, č. 1.
- PUJMAN, P.: *Tucet britských politických románů*. Plamen, 1959, č. 2.
- PUJMANOVÁ, M.: *Známe se, Praho, už půl století*. Plamen, 1959, č. 3.
- RICHTA, R., B. LEVČÍK: *Může být budoucnost plánovaná*. Plamen, 1967, č. 9.
- SAL: *Bradburyho Marťanská kronika*. Plamen, 1959, č. 2.
- SOCHOR, L.: *Z dějin organizačních sporů*. Plamen, 1969, č. 1.
- SOCHOR, L.: *Čína jako ideologický a jako teoretický problém*. Plamen, 1969, č. 2.
- SOCHOR, L.: *Ars Magna našich dnů*. Plamen, 1969, č. 3.

- SZALAI, M.: *Dopis z Budapešti*. Plamen, 1959, č. 2.
- Šance a výhledy*. Plamen, 1968, č. 11.
- ŠIKLOVÁ, J., F. ŠAMALÍK, P. PITHART, L. NOVÝ, J. ZUMR, F. ČERVINKA, K.
KOSÍK: *Nová evropská levice*. Plamen, 1969, č. 4.
- ŠTUKA, I.: *Sluneční perlou*. Plamen, 1959, č. 2.
- ŠTUKA, I.: *Pokus o pravdu*. Plamen, 1969, č. 1.
- TRUHLÁŘ, B.: *Glosa o Petru Karvašovi*. Plamen, 1969, č. 4.
- ZÁVADA, V.: *Čas oponou trhl*. Plamen, 1959, č. 3.
- ŽÁK, J.: *Případ Herbst*. Plamen, 1959, č. 3.
- ŽANTOVSKÁ, H.: *Společný jmenovatel*. Plamen, 1959, č. 1.
- eř–: *Dramaturgie staticky*. Plamen, 1959, č. 3.

Sekundární literatura

- BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK, B. KÖPPLOVÁ: *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti*. Praha: Grada Publishing, 2011.
- DOKOUPIL, B.: *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000*. Host, 2002.
- HÁJEK, J.: *Lidská situace*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- HÁJEK, J.: *Mýtus a realita ledna 68*. Svoboda, 1970.
- HÁJEK, J.: *Konfrontace*. Praha: Československý spisovatel, 1972.
- HAMAN, A.: *Literatura v průsečíku pohledů. Teorie – historie – kritika*. Praha: ARSCI, 2003.
- KABELE, J., M. HÁJEK: *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*. Brno: Doplněk, 2008.
- KALINOVÁ, L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007.
- KONČELÍK, J., Orság, P., Večeřa, P.: *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010.
- KOSÍK, K.: *Krise socialismu*. Literární listy, 1968.
- KUBÍČEK, T.: *Myšlení o literatuře v prostředí českých literárních časopisů šedesátých let*. In: „Zlatá šedesátá“ – Česká literatura, kultura a společnost v letech tání, kolotání a ...zklamání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000.
- MERVATR, J.: *Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962–1966)*. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Dokořán, 2009, sv. 6.
- MINÁČ, V.: *Tu žije národ*. Bratislava, Smena, 1982.
- Několik otázek Škvoreckému*. Literární listy, 1968, č. 12.
- PAŽOUT, J.: *Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na západě*. In: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Dokořán, 2004, sv. 2.
- RATAJ, J.: *KSČ a Československo I. (1945–1960)*. Praha: Oeconomica, 2003.
- REIMAN, M.: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*. Praha: Karolinum, 2000.
- RICHTA, R.: *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce*. Praha: Svoboda, 1966.

- SEDLÁK, J.: *Ke zvláštnostem komunistické ideologie*. In: *Totalitarismus ve 20. století. Československé zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2002.
- SCH: *Co je to Plamen?*. Literární noviny, 1959, č. 29.
- VEČEŘA, P.: *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing, 2015.